

K pojmu komunitní knihovna: hledání smyslu a uplatnění

Toward the Concept of Community Library: Searching for Meaning and Application

PhDr. Michal Lorenz, Ph.D.; Mgr. Eva Víchová / Kabinet informačních studií a knihovnictví, Masarykova univerzita, Brno (Division of Information and Library Studies, Faculty of Arts, Masaryk University Brno), Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno)

Resumé:

Ačkoli je komunitní knihovna pojmem zmiňovaným i ve strategických dokumentech českého knihovnictví, dosud mu u nás nebyla věnována systematická pozornost, zvláště v návaznosti na výsledky výzkumů komunit. V následujícím koncepčním článku se autoři věnují vymezení pojmu komunita, přehledu významných zjištění na poli komunitních studií, stanovují základní hranice a orientaci komunitní knihovny z těchto zkoumání vyplývající. Následuje popis souvisejícího fenoménu sociálních inovací, v němž autoři spatřují rozvojový potenciál pro koncept komunitní knihovny. Na základě analýzy relevantní odborné literatury je v závěru navržen model konceptuálního rámce, který představuje průnik konceptu komunitní knihovny, komunity a perspektivy sociálních inovací. Studie upozorňuje na potřebu designu služeb komunitních knihoven pro marginalizované a nespravované komunity, včetně neuživatelů knihoven, a na význam sociálních inovací pro adekvátní uspokojování jejich potřeb. Hlavní přínos příspěvku spočívá v klasifikaci druhů komunit a představení rámcového modelu sociálních inovací v adekvátně pojatých komunitních službách.

Klíčová slova: komunitní knihovna, komunita, komunitní studia, klasifikace komunit, sociální inovace

Summary:

Although the community library is a term mentioned in the strategic documents of the Czech librarianship, systematic attention has not been paid to it, especially in connection with the results of community research. In the following conceptual paper, the authors focus on defining the concept of community, an overview of important findings in the field of community studies, setting the basic boundaries and orientation of the community library resulting from these investigations. The following is a description of the related phenomenon of social innovations in which the authors see the developmental potential of the community library. On the basis of relevant literature analysis, a conceptual framework model is proposed that addresses the intersection of concepts of the community library, the community and the perspectives of social innovation. The study highlights the need for library service design for marginalized and non-administered communities, including library non-users and the importance of social innovation to adequately meet their needs. The main contribution of the paper lies in the classification of communities and the introduction of the framework model of social innovation in adequately conceived community services.

Keywords: community library, community, community studies, community classification, social innovation

1 Komunita

O komunitní knihovně v českém prostředí intenzivně hovoříme minimálně dvě dekády. Tato představa je schopná pojmut významné množství osobních výkladů, metod, nástrojů, aspirací a fantazií knihovníků, uživatelů i dalších zainteresovaných (např. zřizovatelů). Je tomu tak zejména díky atributu komunity, který je sám významově značně velkorysý. Knihovny tak pod touto značkou realizují širokou škálu kulturních, volnočasových

a vzdělávacích aktivit. Jedná se o jedno z výrazných témat a motivů českého porevolučního knihovnictví. Přesto komunitní knihovna – jako teoretický koncept i reálný fenomén – u nás nebyla dosud podrobena významnějším výzkumným šetřením ani systematickému metodickému zpracování. Živelný vývoj na jednu stranu přispěl k interpretační diverzitě, na druhou stranu neumožnil podpořit knihovníky jasnějším ohraničením představy a nabídkou nástrojů (např. pro plánování či hodnocení komunitních aktivit), což ústí v situaci, kdy nezanedbatelná část knihoven dlouhodobě využívá pouze malou část potenciálu komunitního principu.

Zahraniční literatura téma postupně rozvíjí asi od 60. let 20. století, a to zejména v aplikační rovině. Tyto poznatky pro nás mají nespornou hodnotu, nicméně jejich platnost limituje odlišný společenský kontext a historická zkušenost, s nimiž jsou úzce spjaty. Jinými slovy: samo prostředí patrně ovlivňuje, jaký význam představě komunity přisuzujeme a jak jsme ochotni jej naplňovat. Zatímco skandinávské země, Německo, Velká Británie, USA či Nizozemí (Štulík 2003) disponují dlouhou kontinuální zkušeností s komunitním životem, my – stejně jako další postkomunistické země – teprve pokládáme základy občanské společnosti, která je s komunitami v demokratických společnostech přirozeně úzce provázána. Za naši specifickou zátěž lze považovat historický prožitek nedobrovolného kolektivismu, který může do představy komunity (sdílení a společného budování hodnot) vnášet negativní konotace.

Barnett (2002) trefně konstatuje, že knihovna pro své vlastní působení „žádnou ideologii či podpěrný konstrukt“ (tamtéž, s. 7), který obhájí její existenci, nepotřebuje. Je od počátku koncipována jako velmi jednoduchý a efektivní způsob, jak uspokojovat poptávku společnosti po informacích.¹ Takto se knihovna osvědčila a vypadá to, že technologie dosud neotřásly základy tohoto společenského institutu. Proč bychom se tedy měli zabývat další kultivací představy komunitní knihovny, jež takovou ideologii bezesporu je? Barnett (2002, s. 7–13) však dále upozorňuje, že knihovní služby jsou pouhým výsledkem střetu poptávky po informacích s jejich nabídkou, která není motivována zájmem o veřejné blaho či prospěchem konkrétních komunit. Knihovní služby se proto stávají mnohem zranitelnějšími z hlediska sebezáchovy i vlastního rozvoje. S ohledem na praxi je nutné směřování služeb neustále (re)definovat. Chybí-li jim hodnotové a názorové jádro, postrádáme indikátory, které by nás navigovaly mezi póly přístupu a ochrany, informování a vzdělávání nebo individuální a komunitní perspektivy.² Náš text vychází z předpokladu, že koncept komunitní knihovny – je-li náležitě uchopen – dokáže potřebný rámec pro informační a knihovní služby poskytnout. Představa komunitní knihovny by pak ukotvovala a ideově sytila celý proces designování služeb³ i zavádění sociálních

¹ Zkorigujme snad ještě Barnettovo tvrzení upřesňujícím komentářem: veřejná knihovna je ve skutečnosti na jedné z ideologií přímo založena, a to na demokratické zásadě garantující rovný přístup k informacím všem. Tento princip však lze pro veřejné knihovnictví považovat za natolik elementární a nedílný, že jej autor patrně záměrně opomíjí.

² Povšimněme si, že Barnett nehovoří o hledání alternativní role knihoven ani o jejich ohrožení, pokud nové pole působnosti nenajdou. Má za to, že absence ideálu sociální a komunitní prospěšnosti ohrožuje i tradiční knihovní služby.

³ V textu upřednostňujeme výraz design před jeho synonymem návrh. Domníváme se, že návrh postihuje jen některé z významů spojovaných s pojmem design. Design nezahrnuje pouze tvarování vzhledu užitkových předmětů, ale také modelování a výzkum, které jsou spojené s aplikací teorie. Výraznou roli v designu hraje myšlení oproti řemeslné zručnosti tradičně spojované s návrhem. Design služeb je pak oficiální název nového specializovaného odvětví. Viz Zbieczuk Suchá (2016), Šmehlík (2014).

inovací jako aktivit, které přispívají k řešení sociálního vyloučení, posilují komunitní rozvoj a zvyšují kvalitu života i životní spokojenost (well-being) a participaci v občanské společnosti. Postavíme-li komunitní knihovnu do této pozice, je nezbytné zvýšit nároky na to, jak precizně pracujeme s pojmem komunita, abychom mohli čerpat také z poznatků dalších oborů jako je sociologie, komunitní studia, psychologie či antropologie, rozšířili tímto kontaktem naši perspektivu a mohli systematicky rozvíjet odbornou komunitu jako transparentní a komplexní model.

Cílem tohoto textu je iniciovat diskusi k pojetí komunitní knihovny, stanovit základní hranice tématu a nabídnout průnik s perspektivou sociálních inovací. Nejprve krátce profilujeme představu komunitní knihovny. Následně se samostatně věnujeme konceptu komunity a sociálním inovacím. Dále upozorňujeme na implikace, které lze pro odbornou komunitu vyvozovat jednak z osvojení adekvátního výkladu pojmu komunita, jednak ze začlenění myšlenky sociálních inovací do konceptuálního rámce komunitní knihovny. V samém závěru jsou stručně načrtnuty další plánované kroky a potenciální výhody vyplývající z popsaného postupu.

1.1 Hledání významu pojmu komunita

Každá doba má svá oblíbená slova, která častým používáním zhrubnou, až se hodí do mnoha kontextů. Jak se rozměňuje jejich význam, ztrácejí ostrost a schopnost pochopitelně sdělit záměr mluvčího. Taková slova udávají tón moderního diskurzu a figurují pak v grantových žádostech. Do těch se obzvláště hodí právě díky inflaci svého významu – jsou natolik flexibilní, že vytvářejí dostatečný prostor, do kterého se vejde různost v očekávání i reálném uchopení. Současně jsou přijímána nekriticky a ztěžují vývoj, přenos a aplikaci nových poznatků. K takovým slovům dnes patří pojmy jako inovace, kontext, informace a také komunita. Pojem komunita dnes najdeme v řadě odborných textů filozofů, sociologů a politologů, stal se také součástí slovníku politiků, marketérů, obchodníků, ale i lidí z ulice či sportovních fanoušků (Blackshaw 2010; Koh & Twemlow 2016). Zdomácněl také v repertoáru knihovníků a dalších informačních pracovníků. Ačkoli se pravidelně dostává do oficiálních strategických dokumentů a do podvědomí knihovnické profese (Anon 2016), pojem komunita je většinou použit bez jasného vymezení. Nechává natolik široký prostor subjektivním interpretacím, že dochází k zaměňování pojmů komunita se skupinou uživatelů knihoven, což vede k dalšímu zmatení a neadresné či mylně zaměřené komunitní práci knihovníků. Výstižně tento stav vyjadřuje Z. Ježková v knize Komunity, sítě a spolupráce (2012, s. 10): *„Posunuli jsme se z období, kdy slovní spojení „komunitní knihovna“ bylo bráno jako něco nepatřičného, do období, kdy se některé knihovny hlásí k označení „komunitní“ jen proto, že jsou ochotny poskytnout nějakou službu i neregistrovanému uživateli, že na své akce zvou i ty, kteří nemají legitimaci knihovny. Změníme-li však jen rétoriku a namísto kulturních a kulturně výchovných akcí začneme říkat akce komunitní jen proto, že se nám slovo „komunitní“ dostalo do slovníku, nezískáme novou kvalitu. Změna v komunitní knihovnu je změnou paradigmatu.“*

Proto v následující kapitole budeme hledat odpovědi na otázky, jejichž zodpovězení může pomoci zejména komunitním knihovníkům v praxi: Co je to komunita? Jaké typy komunit rozlišujeme?

Popsat co je, a co není komunita, může být obtížné kvůli tomu, že komunita je proměnlivá, stejně jako život jejích členů, kteří stále hledají nové způsoby komunitního žití. Člověk je tvor společenský, jeho přežití bylo od pradávna závislé na skupině, jejíž byl součástí. Jeho porozumění světu, mezilidským vztahům, vlastnímu životu bylo v existenčním modu ‚my‘, který předcházelo jakémukoliv ‚já‘. S moderním vynálezem individualismu, který staví na první místo jedince a jeho osobní zájmy, zaniká tato idealizovaná

jednota, jak to výstižně popisuje John Milton ve své knize Ztracený ráj (2015). Pochopit, co je to komunita, je mimo jiné složité také proto, že po této „smrti“ komunity, jak se někdy mluví o ontologické změně postavení člověka ve společnosti, je stále těžší najít živoucí komunitu bez projektování a vyvolávání duchů a romantizujících představ zatížených sentimentem a touhou dát lidskému životu smysl.

Komunita se stala předmětem výzkumu koncem 19. století, ačkoli zájem myslitelů přitahovala již mnohem dřív a nejstarší úvahy o komunitě můžeme stopovat až do starého Řecka a raného středověku. Původní teorie komunity představené filozofy nepopisují skutečnou komunitu, ale zobrazují ji jako ideál, jehož by mělo být dosaženo. Nicméně jejich koncepce již obsahují prvky, kterými charakterizujeme komunitu dodnes. Pojem komunity částečně splývá s pojmem *polis*, archaickou formou městského státu, v němž komunita představuje hranicemi stanovenou oblast s legální územní samosprávou vykonávanou všemi občany sjednocenými duchovně a nábožensky v jeden celek. Komunitou se ve svých myšlenkách zabýval Platón ve své Ústavě, kde zdůrazňuje loajalitu a hodnotu skupinových cílů proti bohatství a slávě, o níž usilují jednotlivci, svatý Augustin v pojednání O obci boží či Thomas More ve své Utopii (Koh & Twemlow 2016).

Samotný pojem komunita pochází z latiny. Spojuje a zahrnuje dvě slova: *cum* – spolu, mezi sebou a *munere* – darovat. V obecném významu o komunitě mohou mluvit přírodovědci, obzvláště ekologové, jako o společenství živých tvorů ve vzájemné interakci, kteří obývají stejné, geograficky vymezené prostředí. Pro naše pojednání je důležitý význam pojmu komunita v oblasti společenských věd, který označuje vysoce soudržnou skupinu lidí ve vzájemné interakci, sdílející společné hodnoty, zájmy či myšlenky.

Předmětem výzkumů společenských věd se komunity – jak již bylo řečeno – stávají na konci 19. století. Zájmu se těšily zejména ze strany sociologů a sociálních antropologů. Směr studia komunit v moderní době stanovil F. Tönnies svým pojednáním z roku 1887 s názvem *Gemeinschaft und Gesellschaft*.⁴ V něm rozlišuje dva ideální typy – komunitu a společnost. Sociální systém se vyvíjí od komunity (*Gemeinschaft*). Komunita je chápána jako tradiční model života společnosti založený na osobních, rodinných a důvěrných společenských vztazích, na sdílených zkušenostech a na pocitu jednoty, loajality a oddanosti celku. Sociální systém se však dle Tönniese vyvíjí ve společnost (*Gesellschaft*), formalizovaný systém pravidel, rolí a institucí, který je založený na neosobních, racionálně kalkulovaných smluvních vztazích.

Ovlivněna Tönniesovým pojednáním, chtěla první generace sociologů a antropologů zkoumat autonomní komunity izolované od dalších vlivů. Tak došlo ke svázání komunit s lokací, místem nerušeného života komunity, a současně k omezení prostoru, v němž komunita mohla nabývat na významu. Warner a Lunt například chápou komunity jako „shromáždění lidí, kteří díky svému členství v sociální skupině sdílejí zájmy, názory, chování a předměty“ a spojují je s místními kmeny, tlupami a klaný v původních společnostech, ale také s městy a sídlišti v moderní společnosti (citováno podle Brunt 2001, s. 80). Předmětem výzkumu jsou fyzická místa hrající symbolickou roli v životě společenstev, označovaná jako fixace (*fixes*). Jsou to například tradiční místa shromažďování, lokální pamětihodnosti a významné historické budovy apod. Mezi vědci v poválečném období rekonstrukcí vládní představa, založená na deterministickém předsudku – komunity se mohou stát objektem sociálních architektů, kteří je budou fyzicky projektovat. Komunita je zde chápána jako synonymum geografických jednotek. Jednotky však nemají stejný

⁴ Původní podnázev *Abhandlung des Communismus und des Socialismus als empirischer Culturformen* se v pozdějších vydáních měnil. Zde pracujeme s anglickým vydáním z roku 1963.

rozsah. Jako komunity jsou studovány malé obce, městské čtvrti i celé národy. Tyto komunity se vzájemně překrývají a komplikují srovnání získaných poznatků.

Místní pojetí komunity, kde „komunita“ pokrývá různě velké lokality, je matoucí a nepřesné. Různě chápaný pojem komunity se vzpírá jednoznačné definici. Přes velké množství pokusů o definování konceptu nedochází odborníci ke shodě. Často citovaný článek G. A. Hilleryho (1955) identifikoval 94 různých definic pojmu komunita a jediným spojujícím prvkem, který byl přítomný ve všech definicích, byli lidé. V důsledku výrazných společenských změn zasahujících sociální strukturu společnosti v 60. a 70. letech minulého století je pouto mezi komunitou a lokalitou oslabováno. Např. v knize z roku 1983 B. Anderson, studující nacionalismus jako fenomén komunit na úrovni států, tvrdí (1991, s. 6), že „všechny komunity větší než prapůvodní vesnice existují jen jako představa“⁵. Pro Andersona je určujícím rysem komunity pocit sounáležitosti a širokého kamarádství pocíťovaného jejími členy. Díky překrývání různých lokálních komunit a zmatků v definici pojmu je pojetí komunity jako lokality časem opuštěno (Clark 2011).

Nový směr vývoje naznačila kritika pojmu komunita a komunitních studií. M. Stacey přímo odmítá pojem komunita jako koncept neúčelný a nesmyslný, nepřispívající nijak porozumění procesům ve společnosti (1969). Tomu přitakávají i C. Bell s H. Newsbym (1971), když zmiňují nekumulativní charakter studia komunit, který je založený spíše na popisných a narativních studiích, než na populační statistice a numerických datech. Oba autoři také požadují větší zaměření na roli moci při popisu sociálních rozdílů, která se později skutečně stane předmětem zkoumání. Výzkum však probíhá na základě sociografických metod vlastních kritizovaným komunitním studiím, metod, které umožní pochopit moc nejen z formální perspektivy autorit, ale i z relační a neformální perspektivy samotných komunit.

Dvě nově rozvíjená pojetí komunity jsou komunita jako sociální aktivita a komunita jako sociální struktura skupiny. V komunitě chápané jako druh sociální aktivity se předmětem výzkumu stávají různé kategorie ceremoniálů a zvyků, pozornost je věnována také konvencionalizaci. Ta ale může zkreslovat chování členů komunity při výzkumu, a tak je nejasné, zda je zkoumán spontánní komunitní život nebo chování schované za konvencemi.

Zkoumání komunity, je-li chápána jako sociální struktura, nemusí samotný pojem komunita vůbec používat. Místo toho je možné setkat se například s označením lokální sociální systém (Clark 2011). Komunita je spojována s širším světem, v němž jsou vztahy strukturovány vágněji a flexibilněji. Změnu výstižně ilustruje výklad T. Bendera (1978, s. 7), který komunitu definuje jako „sít sociálních vztahů charakteristických vzájemností a emocionální vazbou“. Pozornosti vědců se těší pojmy, jako jsou role, status či sociální třída. Komunita je ztotožněna s „určitým širším vzorcem sociálních vztahů“ (Clark 2011, s. 401). Tento přístup však je poněkud statický, nezohledňuje roli intenzity vztahů. Intenzita vztahů, která je situační, má na konkrétní sociální formu vliv. Tönniesovu dichotomii komunity a společnosti nelze chápat jako dva opačné stavy organizace sociálních forem, ale spíše jako dva hraniční stavy, mezi nimiž se nachází kontinuum komunit, v němž jsou komunity v různých situacích a s různou intenzitou vztahů zasazeny – Gemeinschaft jako rodinný typ společnosti a Gesellschaft jako smluvní typ společnosti (Brunt 2001). Do jaké části kontinua komunita spadá, nezáleží jen na struktuře vztahů, ale také na tom, jak tyto vztahy zažívají samotní členové komunity.

⁵ V češtině vyšlo v roce 2008 jako *Představy společnosti: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha: Karolinum. Pro účely našeho textu používáme vlastní překlad citátu.

Zcela novou perspektivu formuje zkoumání zaměřené na samotné účastníky komunitního života. Další pojetí chápe komunitu jako citění. Zkoumá postoje a emoce lidí a snaží se identifikovat základní prvky podílející se na životním cyklu komunity. Do výzkumu komunit vstupuje psychologie, jejíž výstupy jsou komplementární k výstupům sociologickým. D. B. Clark (2011) popisuje tři základní prvky komunity: *pocit solidarity*, *pocit důležitosti* a *pocit bezpečí*. Pocit solidarity je prožíván jako sounáležitost, projevuje se sociální jednotou a sociální kohezí spojenou pocitem „my“. Pocit důležitosti získává jedinec při plnění své role v komunitě, při recipročních výměnách s ostatními členy komunity, při prožívání úspěchu a pocitu naplnění. Pocit bezpečí je prožíván jako závislost na komunitě. V roce 1974 představil Samuel Sarson koncept psychologického zážitku komunity, vytvořil teorii, která stojí v základu komunitní psychologie. Zážitek komunity dále rozpracovali D. W. McMillan a D. M. Chavis. Ti definovali zážitek komunity jako „pocit členů, že někam patří, pocit, že členům mezi sebou, stejně jako celé skupině, na sobě vzájemně záleží, a sdílení víry, že přijmutím závazku být spolu budou dosaženy potřeby všech členů“ (1986, s. 9). Jejich definice zahrnuje čtyři základní prvky komunity. Prvním je členství, které zahrnuje hranice tvořené jazykem a znaky, identifikaci jedince se skupinou, emoční jistotu a otevřenost pocitů, osobní vklad času do komunity a společný systém symbolů a kolektivních reprezentací. Druhým prvkem je vliv jedince na komunitu a komunity na jedince, tzv. vzájemné záležením, jež je základem skupinové soudržnosti a konformity tvořící konvence skupiny. Třetím prvkem je integrace a naplnění potřeb, které dále posilují soudržnost. Charakteristickým rysem posilování soudržnosti komunity je silný status členství ve skupině, jehož význam narůstá s přibývajícím úspěchy komunity, dále kompetence a dovednosti sdílené jejími členy, zajišťující všem prospěch a sdílené hodnoty upevňující víru v soudržnost a schopnost společně uspokojit své potřeby. Posledním prvkem je sdílená emocionální vazba, která vzniká jako výsledek interakcí členů při společných událostech. Atributy interakcí – např. jejich kvalita, semknutí se kolem události či spirituální pouto – mohou pozitivně či negativně ovlivnit intenzitu zážitku komunity. Sdílená emocionální vazba se projevuje identifikací se skupinou, nebo ještě lépe podílem na společné historii skupiny. Výzkum zážitku komunity, provedený ve školním prostředí, identifikoval dodatečně pátý základní prvek. Pocit smyslu je dán účelem, kvůli němuž komunita vzniká. Komunita je výrazem potřeby skupiny lidí řešit společné problémy, plní smysluplné funkce, z nichž plyne jedincům, komunitě a někdy i okolí komunity prospěch a užitek (Wright 2004).

1.2 Rozšiřování komunitní perspektivy

Půl století po zveřejnění Hilleryho analýzy definic komunity konstatují E. Koh a W. Twemlow (2016), že množství definic komunity již dalece přesáhlo číslo sto. Pojem komunita však zachycuje cosi ryze lidského, něco, co svou přitažlivostí působí na lidské city a vede ke stále intenzivnějšímu používání pojmu, zvláště v sociálně politickém diskurzu. Touha po bezpečí a jistotě může být snadno zneužitelná politickou mocí ať už ve službách nacionalismu, nebo neo-liberalismu. Ideologií se komunita stává, pokud vnější pozorovatel rozhoduje o komunitě bez komunity, nerespektuje vnímání členů komunity a prosazuje vlastní představu bez ohledu na ostatní, kterých se důsledky rozhodnutí také týkají.

S rostoucím zájmem o pojem komunita dochází k jeho rozšiřování do dalších oborů a společenských oblastí života. Je znovu obnoven význam komunity v etice (Furman 2004), zvláště ve spojitosti s etikou ctností (MacIntyre 2004). Komunita je chápána jako kontext, v němž se utváří individuální hledání spravedlnosti a personální rozhodování v otázkách etických dilemat. V západním světě také nachází uplatnění tradiční africká etika zdůrazňující participaci jedince v komunitě. Koncept Ubuntu – „lidskost ostatním“ –

založený na ideji sdílení a starosti o druhé, se stává východiskem pro R. M. Stallmana, zakladatele hnutí svobodného softwaru, a také jménem pro komunitně vyvíjený operační systém v linuxové distribuci (Capurro 2008; Grodzinsky & Wolf 2008; Ess 2013).

Výzkum komunit ovlivňuje i vědeckou metodologii. Vědci vyvíjejí nové metody, jak zkoumat komunity v souladu s komunitní etikou. Komunita je přizvána do výzkumu nejen jako partner, ale jako plnohodnotný člen podílející se na výzkumu, který z výsledků výzkumu profituje ne finančně, ale existenčně. Členové komunit pomáhají s výzkumem života komunity, podílejí se na interpretaci dat a výsledky ověřují jejich zaváděním do běžného života. Výzkum tak přispívá ke vzkvétání komunity a ke zvyšování kvality života jejích členů. V rámci designu služeb fungují například živé laboratoře (living labs), kde se laboratoř stává samotná komunita, jíž služba slouží. Živé laboratoře představují „systémový přístup k inovacím, ve kterém jsou všichni stakeholderi⁶ produktů, služeb nebo aplikací přímo zapojeni do procesu vývoje. Odkazují na metodologii výzkumu a vývoje (R&D), ve které jsou inovace vytvářeny ve spolupráci a ověřovány v multi-kontextuálním, empirickém prostředí reálného světa [...] a virtuálních sítí“ (Feurstein, Hesmer, Hribernik, Thoben, & Schumacher 2008, s. 1–2). Ve finském projektu Loppukiri využili výzkumníci metodu živých laboratoř pro tvorbu sociálních inovací v komunitě seniorů se zájmem o kolektivní bydlení a alternativní stárnutí (Kommonen & Botero 2013).

1.3 Druhy komunit

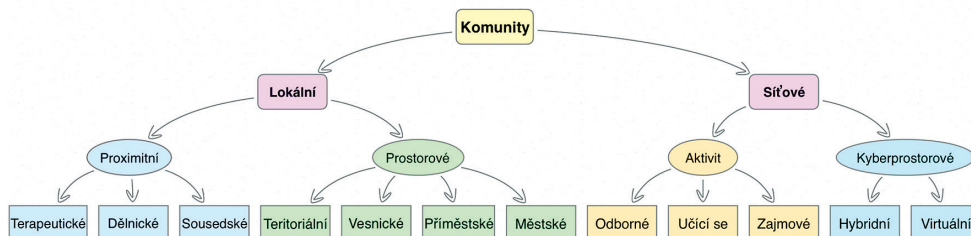
Odborníci popisují značně širokou variabilitu komunit. V následující části popíšeme pouze základní typy komunit a zaměříme se na jejich charakteristiku. Ačkoli existuje řada klasifikací komunit, většina z nich nepostihuje komunity komplexně, ale zaměřuje se jen na některé rysy či typy společenství.⁷ Dvě všeobecně zaměřené topologie komunit představili G. P. Crow a G. Allan (2016) a I. Leliūgienė a J. Sadauskas (2011). První třídí komunity dle prostorových, sociálně strukturních, interpretativních a časových aspektů, druhá dle účelu, sdílení znalostí, povahy komunity, funkcionality a osobní identity, zvýšenou pozornost pak věnuje zájmovým a teritoriálním (prostorovým) komunitám. Pro tento článek použijeme klasifikaci vlastní (viz obr. 1). Jejím účelem není přispět k sociologickým zkoumáním komunit, ale zachytit a roztrždit nejdůležitější typy komunit, kterým odborníci věnují pozornost, a systematicky je shrnout pro knihovnickou veřejnost, která s komunitami aktivně pracuje nebo takovou práci plánuje. Pro stanovení typů komunit vycházíme z výše popsaného vývoje teorie komunit. Jednotlivé kategorie pak vycházejí z různých perspektiv zkoumání komunit – od autonomních izolovaných komunit (1) ke komunitám jako lokalitě (2), sociální aktivitě (3) a sociální struktuře (4). Komunity chápáné jako cítění za zvláštní typ komunit nepovažujeme a nepřifazujeme jim zvláštní místo v klasifikaci, jelikož vnímání smysluplnosti komunity jejími členy je předpokladem pro existenci každého z popsaných typů komunit. V prvním kroku musíme rozlišit komunity lokální a komunity síťové, které nemusejí být svázány s místem, ale jejich soudržnost je dána sítí recipročních vztahů. Lokálně založené komunity dále rozdělíme na komunity proximální (1), charakterizované blízkostí a aktivním soužitím členů v daném prostoru,

⁶ V tomto textu užíváme pojem stakeholder převzatý z angličtiny. Máme za to, že se již v rámci úvah o vztazích ve veřejném prostoru dostatečně etabloval. Za český ekvivalent pojmu lze považovat označení zainteresovaná strana, v literatuře se lze setkat také s označením podílník. Podrobně se obsahem a konotacemi pojmu v prostředí knihoven zabývá M. Šedá (2015).

⁷ V tomto textu používáme výraz společenství jako synonymum pro pojem komunita. Vycházíme z toho, že původní latinské „communitas“ lze překládat doslovně jako společenství.

a komunity prostorové, územně definované (2). Lokálně vázané komunity charakterizované aktivním soužitím jsou komunity sousedské, komunity dělnické a komunity terapeutické, prostorové komunity jsou komunity vesnické, příměstské, městské a komunity geografické. Síťové komunity rozdělíme na komunity aktivit (3), které se formují kolem konkrétní činnosti, k nimž řadíme komunity zájmové, odborné a učící se, a na komunity kyberprostorové (4), v jejichž identifikaci hraje klíčovou úlohu sociální struktura a k nimž řadíme komunity virtuální a komunity hybridní.

Obr. 1 Klasifikace komunit

Proximitní komunity

Lokální komunity jsou spojené s místem. Jsou-li lidé v místní komunitě v intimních vztazích, označíme ji jako proximitní. Jako příklad takových komunit lze uvést sousedské komunity. Takto označujeme společenství lidí žijících, pracujících a podnikajících ve stejné lokalitě, kteří sdílejí zájem o své geografické prostředí, a lidi, s nimiž toto prostředí sdílejí. Společná jednota se projevuje sdílenou kolektivní identitou, účastí na společenském životě a podpůrnou sociální sítí (Mosconi et al. 2017). Například matky s malými dětmi mají na společném veřejném místě vystavenou tabulku, kde se vzájemně informují o možnostech hlídání dětí v případě, že některá z nich si potřebuje jít vyřídit obchůzky po úřadech, nákupy apod. Knihovny v těchto komunitách mohou hrát velmi výraznou roli. Fungují jako místa setkávání, poskytují společenství prostor pro sdílení novinek a organizaci společenského života. Knihovna také může vytvářet specializované regionální fondy nebo iniciovat projekty historického a časosběrného rázu, na jejichž základě lze budovat unikátní sbírky zachycující paměť místních komunit.

Lokálními proximitními komunitami jsou také dělnické komunity, jejichž význam je dnes již hlavně historický, sehrály však významnou úlohu při rozvoji empiricky zaměřených komunitních studií. Díky společenským změnám jim v současnosti není věnováno tolik pozornosti. Dělnické komunity jsou komunity tvořené populací dělníků, která „reprezentuje jejich postoje, touhy a světónázor“, a pro které jsou charakteristické stejné „ekonomické, sociální a politické podmínky“, spojené sdílenou životní zkušeností v daném místě. Empiricky zkoumanými komunitami byly často komunity horníků, ocelářů a dalších dělníků, žijících v konkrétních městech (Day 2006, s. 57–58). V současnosti však vznikají nové komunity definované svojí pracovní činností, společenskou třídou a s ní spojeným životním stylem, jejichž podpoře se mohou komunitní knihovny věnovat. Jde například o pracovní komunity digitálních nomádů nebo prekariátní komunity jako moderní varianta komunit dělnických.

Zvláštním typem komunit jsou terapeutické komunity. Jde o skupiny lidí různorodého původu, kteří v roli klientů žijí společně s terapeuty po určitý čas na vymezeném místě. Členové sdílejí denní program a životní problémy (Kratochvíl 1979). Tyto komunity vznikají účelově se zaměřením na psychoterapeutické řešení problémů s dlouhotrvajícími

duševními a osobnostními poruchami či závislostí. Zde se knihovnám nabízejí činnosti spojené s oblastí biblioterapie či arteterapie, s pomocí lidem závislým na různých internetových službách a s technostresem apod. Takové služby mohou být poskytovány jak ve fyzické budově knihovny, tak v online formě, případně formou příměstských kurzů a pobytů například v období prázdnin.

Prostorové komunity

Prostorové komunity formuje prostředí, v němž dochází k lidské socializaci, tedy tvorbě společenských a mravních vazeb (Leliūgienė & Sadauskas 2011). Komunity se nacházejí na území vesnice, města nebo v oblastech k městu přilehlých. Charakter komunity odpovídá jedinečné formě společnosti v daném teritoriu. Geografické komunity definujeme jako územní celky různých velikostí, například mikroregiony, regiony nebo i celé státní útvary. Zatímco ve vesnických komunitách se pravděpodobně lidé navzájem znají, v příměstských a městských komunitách jsou již osobní vazby řidší, lidé mají víc neosobních vazeb (vazeb založených na nepřímých, smluvních vztazích). Na rozdíl od předchozích typů komunit se členové geografických komunit často nikdy osobně nepotkají, jedná se spíše o představované komunity (Anderson 1991). Na tomto místě je vhodné upozornit, že představovaná komunita, tedy společenství bez reálných osobních vazeb mezi svými členy, má obsahově nejbliže k jednomu z pojetí komunity, s nimiž pracují knihovníci (zvláště ve městech, kde není možné pracovat s lokální komunitou), což může mít různé důvody – reálnými podmínkami počínaje, neschopností konceptualizovat a identifikovat společenství jiných druhů konče.

Pro vesnické komunity je charakteristická dobrá znalost prostředí a spoléhání na kompetence, které jsou lokálně k dispozici, snaha o zajištění vyšší kvality života pro místní lidi, posílení jejich občanské role, posílení venkovské oblasti v rozvoji podnikání, struktury a úrovni zaměstnanosti a usnadnění integrace imigrantů z měst. To mimo jiné vyžaduje budování infrastruktury pro progresivní využívání informačních a komunikačních technologií (ICT), investice do počítačů a sítí podporujících rozvojové projekty a aktivity. V důsledku globalizace a mobility kapitálu, technologií a lidí se malé vesnice používající informační a komunikační technologie stávají vesnicemi globálními. Problémy příměstských komunit jsou velmi podobné těm, které řeší většina vesnických komunit. Příměstské komunity mají často vyšší technologické vybavení a spolupracují s městskými komunitami při prevenci digitální segregace. Městské komunity žijí v prostředí kvalitnější technické vybavenosti a lepších příležitostí k ovlivňování vlastních životních podmínek, vzdělávání a seberozvoje. Ve městech často vznikají virtuální komunity. Výzkumy identifikující vesnické, příměstské a městské komunity, jejich charakteristiky a odlišnosti detailněji shrnuje Bradley (2006). Na geografické komunity se mohou orientovat knihovny podporující správu a rozvoj větších územních celků, samospráv a národních parků, na národní úrovni se pak dá uvažovat například o sportovních akcích většího kulturního významu, jako jsou olympiády a mistrovství světa. Vesnické a městské komunity jsou komunity knihovnami obsluhované nejčastěji. V rámci příměstských komunit mohou knihovny vyvíjet činnosti jako organizace volnočasových a prázdninových aktivit s dobrou obslužnou infrastrukturou a v přírodním prostředí.

Komunity aktivit

Komunity aktivit jsou komunity tvořené sítěmi sociálních vztahů mezi lidmi věnujícími se stejné činnosti. Zájmové komunity byly první, u kterých si odborníci začali uvědomovat, že nejsou redukovatelné na územně ukotvené komunity. Již v sedmdesátých letech 20. století V. Pons konstatuje, že v prostředí měst a metropolí může existovat tolik zájmových společenství, kolik je zájmů a činností (1973, s. 277). Zájmové komunity mohou

být podle Ponse koncentrovány nejen v místních obytných oblastech, ale také v místech rekreačních či přesahovat za lokality a sdružovat například fanoušky fotbalových týmů, členy politických stran, nadšence pro různé koníčky a činnosti. Pokyny pro implementaci sdílení dat v síti vydané Ministerstvem obrany USA zavádějí definici zájmové komunity používanou ve výzkumných projektech: zájmová komunita je „skupina spolupracujících uživatelů, kteří si musí vyměňovat informace při sledování svých společných cílů, zájmů, úkolů nebo obchodních procesů, a proto musí sdílet slovní zásobu pro informace, které vyměňují“ (Uszok & Bradshaw 2007, s. 1). Zájmové komunity mohou být z různých druhů komunit pro knihovníky ty nejnáze identifikovatelné a zahrnuté do portfolia služeb, jelikož sdružují lidi, kteří v nich hledají zábavu a vyplnění volného času. Nejde jen o skupiny lidí se zájmem o čtení, ale o široké spektrum komunit s různorodými zájmy a motivy, od občanských aktivistů, přes zahrádkáře, sběratele po majitele psů či teenagery věnující se hraní deskových her.

Komunity odborné prohlubují zaměření svých členů. Ti k zájmu a dovednostem přidávají sadu paměťových praktik, což zahrnuje budování, udržování a používání znalostní báze. Odborná komunita je „skupina lidí, kteří sdílejí zájem, množinu problémů nebo vášeň k tématu a kteří prohlubují své znalosti či odbornost v této oblasti na základě dlouhodobé interakce“ (Wenger, McDermott & Snyder 2002, s. 4). Odborná komunita se zaměřuje na doménu, v níž je rozvíjena hlubší znalost a sdílení postupů, které umožňují řešit problémy, prosazují dobrou praxi, pomáhají prohlubovat odbornost a usnadňují učení pomocí podpůrné sociální struktury. Ve své institucionalizované podobě zajišťuje odborná komunita jako součást organizace management znalostí (Bawden & Robinson 2017). Ve firmách vznikají oficiální pracovní pozice pomáhající spravovat komunitu a její znalostní kapitál. Takovou pozicí je komunitní koordinátor, který organizuje pravidelná setkání a události komunity, s jednotlivými členy komunity se ve svém soukromém čase setkává, vzájemně je propojuje, pomáhá komunitě směřovat k jejím cílům, usnadňuje diskuzi (Wenger, McDermott & Snyder 2002), či online komunitní manažer, který se stará o sociální síť, marketing, vztahy se zákazníky. Zajímavá firemní pozice je pozice komunitního knihovníka, který je aktivním členem odborné komunity a pomáhá se správou poznatků, s vývojem potřebných nástrojů a průvodců v dané doméně. Účastní se setkání komunity, pořizuje z nich zápisy, systematicky shromažďuje a třídí materiály, kontakty, poznatky a postupy vytvářené komunitou, zajišťuje k nim přístup, nejčastěji správou a aktualizací digitálního repozitáře nebo například wiki stránek firmy. K jeho práci patří také propojování členů komunity mezi sebou dle jejich potřeb a také zasvěcování nováčků v doméně (v oboru působnosti). Kromě knihovnických a technických znalostí musí mít komunitní knihovník i interpersonální kompetence (Wenger, McDermott & Snyder 2002).

Posledním typem ve skupině komunit aktivit je učící se komunita. Učící se komunita je „záměrně kultivovaná komunita, která prosazuje a zdůrazňuje učení. Aby byla učící se komunita efektivní, musí zdůrazňovat aktivní, cílevědomou participaci při učení a spolupráci, která podněcuje a prosazuje učení skupiny a jejích členů“ (Lenning & Ebberts 1999, s. 8). V době široké nabídky mimoškolního, informálního a celoživotního vzdělávání, certifikátů a kurzů typu MOOC má knihovna velmi široké možnosti, jak podporovat, kultivovat nebo rozvíjet učící se komunity od budování center čtení a psaní k vlastním vzdělávacím kurzům, ať již v offline nebo online režimu.

Kyberprostorové komunity

Kyberprostorové komunity jsou síťové komunity, při jejichž identifikaci musíme více spoléhat na sociální strukturu vztahů než na místní příslušnost. V hybridních komunitách pak komunikace probíhá nejen virtuálně, pomocí síťových technologií, ale i fyzicky,

tedy tváří v tvář. Jedná se o společenství, v nichž jsou sociální vazby a participace posilovány prostřednictvím počítačů a dalších online zařízení a které existují jak v kyberprostoru, tak i v reálném prostředí vhodném pro osobní setkávání (Mosconi et al. 2017, Jin, Robey & Boudreau 2015). Je jasné, že v současnosti je řada výše uvedených typů společenství zároveň komunitami hybridními, protože část komunitního života probíhá i v online prostředí.

Održení komunity od vazby na místo završuje vznik virtuálních komunit, kde jsou jedinci sice spojeni vzájemnými vztahy, ale nesdílejí žádný fyzický prostor, pouze společné místo v kyberprostoru. Pojem virtuální komunita použil jako první H. Rheingold a označil jím „sociální uskupení, která se objevují na Síti, když dostatečné množství lidí dostatečně dlouho veřejně diskutuje, s pocity lidí dostačujícími na vytváření sítí osobních vztahů v kyberprostoru“ (1993, s. XX). Pojem virtuální komunita zpočátku vyvolával kontroverze, od svého objevení však prošel pečlivým zkoumáním a vývojem. C. Ridings s D. Gefenem a A. Arinzem (2002, p. 273) definují virtuální komunitu jako „skupinu lidí se společnými zájmy a postupy, která pravidelně a po určitou dobu komunikuje organizovaným způsobem prostřednictvím Internetu na společném místě či pomocí veřejného mechanismu“. Jde o skupinu lidí, kteří interagují v elektronickém prostředí, komunikují pravidelně, aniž by se setkávali na fyzickém místě sloužícím jako domácí základna, jejich interakce je zprostředkována technologií. Protože lidé ke vstupu do komunity používají webové stránky a další online nástroje, bývají virtuální komunity alternativně označovány jako komunitní sítě (Williams & Durrance 2008). Konkrétním příkladem mohou být diskuzní komunity, komunity ve virtuálních světech či komunity designérů vyvíjejících otevřený software. Svoji virtuální komunitu mají například i lidé bez domova, kteří se k ní připojují na počítačích přístupných na veřejných místech, jako jsou právě knihovny. Virtuální komunita jim umožňuje sdílet kreativní nápady usnadňující život na ulici a propagovat dovednosti bezdomovců hledajících práci (Horowitz 1997). Charakteristickým rysem virtuálních komunit je vícenásobné členství v komunitách. Poukazuje na zásadní změnu v dnešní sociální struktuře. V současné společnosti stojí na prvním místě jedinci jako svobodné individuality. Komunity, které si během života volíme, pak hrají až sekundární roli, přičemž často přináležíme jako členové nikoliv k jedinému společenství, ale do více komunit současně (Bauman 2007).

2 Komunitní knihovna

V následujících odstavcích nabídneme několik možných interpretací představy komunity s dílčími poznámkami k jejich limitům i potenciálu. Přidržíme se přitom výhradně konceptuálních úvah.⁸ Naše úvahy se týkají primárně prostoru veřejných knihoven (profesionálních i neprofesionálních), přičemž z této množiny pro tuto chvíli vyjímáme specializované knihovny jako akademické a školní knihovny, které své poslání odvozují a naplňují ve specifickém prostředí. Myšlenku komunitní knihovny nicméně považujeme za velmi perspektivní i pro ně. K tématu školních komunitních knihoven existuje řada zdrojů (srov. např. přehled u McNicol 2006), akademické knihovny pracují s elementem společenství způsobem, který se od veřejných knihoven liší zejména nápadným odhlédnutím od rozměru fyzické lokace a zaměřením na učící se a odborné komunity,

⁸ Obsáhlý přehled komunitních aktivit českých knihoven nabízí (Protivínský, Hrubeš & Čáp 2015), typologii projektů, příklady dobré praxe a precizně zpracované metodické listy poskytuje kniha *Community Library Programs That Work* (Maddigan & Bloos 2014).

např. v modelu učící se knihovny (Simons, Young & Gibson 2000). Samostatnou kategorií pak představují podnikové knihovny; jejich *raison d'être* je komerční činnost a nelze tedy hovořit o neziskovém charakteru jejich poslání a služeb.

Nejužší pojetí komunitní knihovny plyne z přirozeného mandátu knihovny vytvářet informační zázemí místní komunitě.⁹ Na tomto nejjednodušším výkladu konceptu je vhodné upozornit na podstatnou skutečnost, která se promítá i do všech dalších myslitelných interpretací: knihovna, aby ji bylo možné považovat za komunitní v pravém slova smyslu, musí svými službami reagovat na specifické potřeby konkrétní komunity (respektive komunit). Komunitní knihovna komunitu nejprve identifikuje, následně prozkoumá její potřeby a designuje své služby tak, aby tyto potřeby uspokojila. Při identifikaci komunit je přitom pro knihovny klíčové uvědomit si, že nelze automaticky ztotožnit místní komunitu a populaci v daném místě (např. obyvatele obce, čtvrti). Stejně tak nelze za komunitu považovat všechny uživatele v daném místě, které spojuje určitá charakteristika (např. věk, životní situace). Je tomu tak proto, že komunita je zvláštním typem uskupení, jež se od jiných odlišuje typickými znaky jako typická síť vztahů, společný jazyk, sdílené hodnoty, životní cyklus, zdraví komunity, humor či historie (srov. Levinson & Christensen 2003). Pokud knihovna nedesignuje služby „na míru“ autentickým komunitám, slouží spíše místní populaci (tedy segmentu veřejnosti). Tento stav pak ve své podstatě odpovídá naplňování povinností, které veřejným knihovnám ukládá knihovní zákon (Anon 2001). Nejedná se pak o komunitní činnost, ale o veřejnou službu, a nic na tom nemění ani „intuitivně komunitní“ záměr, obsah či forma služby. K tomuto problému se budeme dále v textu ještě vracet, jelikož porozumění zde načrtnutým východiskům považujeme za klíčovou podmínku rozvoje skutečných komunitních služeb knihoven.

Ztratíme-li nuance mezi „veřejným“ a „komunitním“ ze zřetele, dochází k jejich splývání. To je způsobeno jednak jejich ideovým souladem (knihovna jako neziskový subjekt s prosociální podstatou a ambicí), jednak neadekvátním porozuměním pojmu komunita, zejména úžení rozmanitosti komunit na jediný druh, nejčastěji na prostorově pojatou komunitu (srov. SKIP 2010–2018; Edwards, Robinson & Unger 2013), navíc s rezignací na komunitní práci – snahu pochopit neformální vztahy v komunitě s pozorností k marginalizovaným. Máme za to, že o konceptu komunitní knihovny je nutné od začátku uvažovat jako o svébytném ideálním konstrukt, který zůstává od představy veřejné knihovny oddělen. Diferenciaci pokládáme za užitečnou mimo jiné proto, že každý z konceptů reflektuje jiný rozměr. Veřejnou knihovnu jako součást státní infrastruktury lze považovat za agenta státu (jelikož podléhá zřizovateli, státní správě a samosprávě), je financována i řízena „shora“. Naproti tomu služby komunitní knihovny jsou přímou reakcí na komunitní potřeby a občanskou iniciativu „zdola“. Sociální angažovanost tvoří jeden z pilířů jejího působení. Tenze mezi těmito dimenzemi může jistě přinášet řadu kritických momentů a profesních otázek. Za uvědomělé odlišení představ tedy intervujeme nejen v zájmu „konceptuální čistoty“, ale i s ohledem na praxi.¹⁰

⁹ Informační zázemí je název teorie informačního chování. Pojem informační zázemí označuje „prostředí, které dočasně vznikne, když se setkají lidé za nějakým účelem, ale jejich chování vytvoří takovou společenskou atmosféru, v níž dochází ke spontánnímu sdílení a náhodnému objevování informací“ (Fisher 2009, s. 185).

¹⁰ Lze nalézt i příklady dobré praxe založené na zcela opačném přístupu, které reflektují daný společenský kontext. Příkladem jsou mnohé africké země s hustou sítí venkovských komunitních knihoven, které fungují na pomezí veřejného knihovnictví a komunitního projektu (Mostert 1998).

Širší perspektivu otevírá výklad, kde knihovna slouží jako komunitní vzdělávací centrum zaměřené zejména na gramotnost, informační technologie a celoživotní učení, věnuje se podpoře místní kultury a umění a svými službami podpirá participaci občanů v demokratickém procesu (Leonard & Ngula 2015). Podstatným je také potenciál knihovny vstupovat do partnerství s různými subjekty (de Moor & Assem 2013; Hillenbrand 2005), využívat tak „značný sociální kapitál, spočívající ve vybudovaných vztazích a důvěře mnoha zainteresovaných stran“ a uvádět tím do chodu sociální inovace (de Moor & Assem 2013, s. 10). Jako zprávu o trendech ve vývoji představy o komunitní knihovně lze vnímat témata, která pro letošní konferenci k budování komunit vyhlásila IFLA: knihovny se mají důkladněji zabývat dynamikou obsluhovaných komunit (např. problematikou zapojení členů, revitalizací společenstev), vymezit svou roli v komunitním rozvoji a udržitelnosti v dané lokalitě, reflektovat svými sbírkami komunitní potřeby a specifika, podporovat podnikání, podílet se na řešení sociálního vyloučení a nerovnosti a kultivovat prostředí občanské společnosti. Dá se říci, že komunitní knihovna nejprve rozšířila pole své působnosti o vzdělávání a kulturu a osvojila si kolektivní perspektivu (spíše než komunitní) a teprve nyní absorbuje postupně témata, která jí přivádějí hlouběji, ke skutečně komunitnímu přístupu (IFLA 2018).

Reprezentantem důsledného uplatnění komunitního principu jsou knihovny řízené samotnou komunitou. Často se jedná o venkovské veřejné knihovny, které by bez zásahu místních zanikly. Komunitní správcovství může mít různé podoby (Cavanagh 2017), v našich podmínkách má tradici dobrovolnictví na pozici knihovníka v tzv. neprofesionálních knihovnách.

Výše uvedené již částečně naznačuje, že představa komunitní knihovny zahrnuje mimo jiné dvě polaroty. Na jednu stranu spektra lze umístit poskytování tradičních informačních a knihovních služeb zohledňujících komunitní princip, na stranu druhou pojetí knihovny jako třetího prostoru (Goldhagen 2013), kde jádrové služby více či méně ustupují méně tradičním aktivitám a cílům a knihovna se chce stát místem pro setkávání komunity. Do interpretačního spektra spadají také telecentra, která usilují o řešení sociálních problémů pomocí informačních technologií a komunitních služeb zajišťujících přístup k internetu. Telecentrum je veřejný prostor, který umožňuje sdílený přístup k informačním a komunikačním technologiím, hlavně k internetu, a možnost vzdělávat se a získávat potřebné digitální dovednosti pro práci s nimi (Fillip & Foote 2007). Ženevský akční plán Světového summitu o informační společnosti (WSIS), konaného v roce 2003, označil telecentra za základní strategický nástroj pro řešení problému digitální propasti. S tímto pojmem pracují hlavně autoři v komunitní informatice (srov. Gurstein 2014), oboru studujícím aplikaci informačních a komunikačních technologií, zvláště informačních systémů, umožňujících a posilujících komunitní procesy vedoucí k dosažení cílů komunit (Gurstein 2007). V řadě zemí plní funkci telecenter právě knihovny.

Vyzdvihněme, že komunitní knihovnictví – bez ohledu na jeho interpretaci – v sobě nese silné sociální citění, usiluje o integraci a inkluzi. Knihovna je „kulturní reflexí lokální historie“ (Edwards, Robinson & Unger 2013, s. ix) a jako taková má unikátní nástroje, jak se vyrovnávat s diverzitou. Téma služeb zaměřených na specifické uživatele s handicapem bezprostředně souvisí s rovným přístupem ke službám a je u nás rozpracováno samostatně.¹¹ Při plnění své komunitní funkce pak knihovny pracují se

¹¹ Sekce služeb osobám se specifickým potřebami při Svazu knihovníků a informačních pracovníků (SKIP) rozpracovala metodiku Rovný přístup – Standard Handicap Friendly: Metodická příručka pro práci knihoven s uživateli s postižením a certifikátem Handicap Friendly (Cerniňáková & Hubatková Selucká 2014).

specifickými skupinami uživatelů, jejichž potřeby jsou odvozovány od sdílené charakteristiky a příslušnosti k demografické či sociální skupině. V rámci komunitního působení se tak můžeme setkat s aktivitami pro seniory, mládež, matky na rodičovské dovolené (Protivínský, Hrubeš & Čáp 2015) či dokonce pro chudé (Holt & Holt 2010). S odkazem na již vyslovený požadavek svébytnosti pojmů komunitní a veřejné knihovny je opět nutné podotknout, že je sporné, zda lze tyto aktivity pro specifické skupiny považovat automaticky za „komunitní“, jelikož mnohdy reagují na potřeby segmentů populace (často domnělých), nikoliv skutečných komunit.¹² Nicméně lze také argumentovat, že knihovna těmito aktivitami vždy kultivuje daný segment lokálního prostředí a tím bezesporu i jeho komunitní vrstvu (tj. existující či potenciální komunity).¹³

Pro úplnost je nezbytné uvést, že výklad konceptu komunitního knihovnictví se přirozeně proměňuje také v závislosti na místě svého uskutečňování. Podpora komunitního rozvoje na venkově může nabýt podoby zajišťování chybějící infrastruktury a služeb, které jsou v městském prostředí snadno dostupné jinou cestou.¹⁴ Tyto odlišnosti a jejich konsekvence (např. jiné kompetence knihovníka, specifická strategie rozvoje knihovny) respektuje při podpoře komunitních knihovníků například ALA (1996–2018b).

Poznámky k českému kontextu: oborová reflexe tématu a pojmu komunitní knihovna

Komunitnímu knihovnictví se věnují odborná uskupení u nás – Skupina pro komunitní aktivity (2013) či Akční skupiny pro interkulturní knihovnictví (Nekolová 2016) – i v zahraničí (IFLA 2017; ALA 1996–2018a). V českém prostředí postrádáme ucelené metodické uchopení problematiky, čemuž odpovídá i počínání knihoven (tj. nad koncepčním přístupem převládají spíše izolované „ad hoc“ aktivity; viz Protivínský, Hrubeš & Čáp 2015). Ve světě již literatura (Pateman & Williment 2016) i novější metodiky pro praxi (ALA 1996–2018a; MacKellar 2016) povolna zahrnují požadavek na hlubší porozumění komunitě jako specifickému uskupení, což je zřejmé z postupného přesunu zájmu od problematiky realizace programů a aktivit k tématu využívání lokálních sociálních sítí, výzkumů vedoucích k poznání společenství, komunitního rozvoje či evaluace komunitní činnosti knihovny.

Komunitní knihovnu vymezuje Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy – TDKIV (Havlová 2003): „*Veřejná knihovna typu městské či obecní aktivně pomáhající rozvoji komunity v místě svého sídla, a tak propojující tradiční knihovnické a informační služby s činnostmi komunitního centra. (Komunita tvoří lidé žijící ve výše vymezené oblasti různého věku, pohlaví, vzdělání, společenského postavení apod.) Knihovna se nezaměřuje pouze na zaregistrované čtenáře, nýbrž na všechny skupiny lidí patřící do místní komunity. Plánovitě a systematicky vytváří*

¹² Např. seniory ve větším městě lze jen stěží považovat za komunitu.

¹³ Nelze kupříkladu vyloučit, že na platformě aktivit pro seniorskou část populace vznikne skutečné společenství konkrétních seniorů, kteří se do nich zapojují.

¹⁴ Nejrozšířenější komunitní službou afrických knihoven je výuka čtení, jelikož nízká gramotnost představuje palčivý problém místních komunit brzdící jejich rozvoj (Dent, Goodman & Kevane 2017, s. 1220). U nás je tato služba běžně zajišťována vzdělávacím systémem, proto bychom ji od knihovny v rámci komunitního působení patrně neočekávali. Ve výše zmíněném kontextu ji však lze označit za příklad dobré komunitní služby reagující na skutečnou komunitní potřebu. Tento rozdíl v poslání knihovny ilustruje tu skutečnost, že komunitní knihovnictví je disciplínou pevně spjatou s kontextem realizace.

podmínky pro ty služby, kterými může reagovat na potřeby komunity za účelem jejího rozvoje (navazování a posilování vazeb mezi jednotlivými členy). Poskytuje prostor pro kulturní, vzdělávací a volnočasové aktivity jednotlivých skupin lidí (např. otevřené kluby v knihovnách, projekty propojující různé skupiny i jednotlivce společnou činností). Rozvíjí také programy pomáhající v integraci znevýhodněných skupin do místní komunity (např. kurzy pro nezaměstnané či programy pro děti ohrožené sociální exkluzí). Intenzivně spolupracuje s místními organizacemi a institucemi a svými aktivitami podporuje propojování veřejného a soukromého sektoru, rozvoj partnerství mezi organizacemi a představiteli veřejné správy, neziskovými organizacemi, podnikateli a občany (např. společná setkání zainteresovaných nad konkrétním aktuálním problémem místa).“ Z definice komunitní knihovny v TDKIV je zřejmý soulad českého pojetí se zahraničními trendy. Zdůrazněme zejména přesah služeb za množinu zaregistrovaných čtenářů knihovny, nutnost reagovat na potřeby komunity a podílet se na komunitním rozvoji v místě. Pro problematiku začlenění perspektivy sociálních inovací jako prostředku komunitního působení knihovny je pak klíčová část výkladu, která komunitní knihovny zavazuje k integraci, službám znevýhodněným, partnerství a spolupráci, což lze považovat za klíčové styčné body, jež mohou zajistit úspěšné sjednocení konceptů komunitní knihovny a sociální inovace. Za problematiku lze v definici uváděné TDKIV považovat omezený výklad komunity, kterou se rozumí „lidé žijící ve výše vymezené oblasti různého věku, pohlaví, vzdělání, společenského postavení apod.“ (tamtéž), což odpovídá v lepším případě skutečné lokální komunitě v obci, nebo dokonce populaci v dané lokalitě, jež rysy komunity nevykazuje. Velmi podobné pojetí komunitní knihovny rozvíjí Z. Ježková (2015), u níž lze ve všem již výše zmíněném sledovat ještě výraznější akcent na zodpovědnost knihovny za lokální prostředí (obec, město).

L. Foberová (2015) zpracovala na základě kvalitativního výzkumu (87 responzí) mezi knihovníky a uživateli pojmovou mapu, jež zachycuje vnímání komunitní knihovny. Knihovníci zdůrazňovali spolupráci s dalšími organizacemi v obci a řešení problémů místní komunity. Prakticky jim splývá představa veřejné a komunitní knihovny. Uživatelé si představu komunitní knihovny spojovali zejména s otevřeností (např. i pro neregistrované), informacemi, kulturní a klubovou činností. K tomu snad lze poznamenat, že je zde naznačen určitý rozpor: zatímco knihovníci sami sebe vidí – a je to patrné i z vymezení uvedených v předchozím odstavci – jako aktivní hybatele lokálního veřejného prostoru, kteří řeší problémy komunit, uživatelé knihovnu vnímají více jako správce (kultury, informací, prostoru ...).

Patrně nejhlubší sondu do komunitního knihovnictví v České republice zpracoval T. Protivínský s kolegy (2015) z Centra občanského vzdělávání. Zmapovali aktivity několika desítek knihoven, týkající se lidí sociálně vyloučených či sociálním vyloučením ohrožených ve městech do 25 000 obyvatel. Autoři zjistili, že české knihovny nejčastěji pracují se seniory, osobami se zdravotním postižením a mládeží (či rodinami). Naopak se nevěnují lidem ohroženým závislostí, lidem bez domova či psychiatrickým pacientům.

Naše kritika českého pojetí komunitního knihovnictví má dvě roviny: jedna se týká orientace na lokální komunitu a marginalizace, přehlížení jiných typů komunit. Přitom si lze představit služby, které by bylo možné poskytovat jedinou komunitní knihovnou „na dálku“ do jiných lokalit; např. online biblioterapie, ke které mnozí potenciální a potřební uživatelé nemají přístup. Druhá rovina se týká – i při deklarovaném zaměření na řešení problémů komunity – upřednostňování některých skupin a komunit a naopak eliminování těch, které jsou vnímány jako nežádoucí, obtěžující či nebezpečné (např. lidé bez domova či psychiatrickí pacienti, viz výše). Jsme si vědomi toho, že v praxi může služba některým uživatelům představovat značnou emoční a časovou zátěž, ryze praktické obtíže nebo dokonce riziko ztráty komfortu „většinové bezproblémové“ skupiny uživatelů

knihovny (a samozřejmě knihovníků). Máme za to, že i toto je jedna z výzev, kterou komunitní knihovnictví před veřejné knihovny klade.

2.1 Vybrané důsledky studia komunit pro komunitní knihovny

V předchozí části jsme ukázali, jak je koncept komunitních knihoven aktuálně nahlížen (s akcentem na výklad rezonující v českém prostředí), v dílčích komentářích a poznámkách jsme již také naznačili, jakým způsobem jej může korigovat a obohatit odpovídající zacházení s komunitou jako konsolidovaným pojmem. Následující text rozšiřuje základní sdělení o poznámky z komunitních studií směřující k dalším výzvám pro komunitní knihovnu.

Pro knihovny je komunitní perspektiva důležitá, protože postihuje úzký vztah mezi institucí, elementy sociální struktury a každodenním životem individuálních lidí. Pokud se knihovny chtějí nazývat knihovnami komunitními, měly by aplikovat poznatky odborníků z komunitních studií. Porozumět komunitě znamená podle L. Brunta (2001) identifikovat rozpory mezi pravidly, tj. mezi tím, jak se věci skutečně dělají, jak vypadají veřejně a jaká je skutečně žitá realita. Jde o postižení rozdílu mezi tím, jak jsou věci uspořádány a prezentovány vnějšmu světu, a tím, jak věci skutečně fungují. L. Brunt uvádí jako příklad zavedení genderové rovnosti do právního systému v Turecku a skutečný stav, který neodpovídá formálnímu zakotvení rovnosti. Věnovat se komunitám v knihovnách znamená proniknout za institucionální komunikaci se svými uživateli či za zdi své knihovny až do míst, kde se komunity setkávají a žijí.

Rozbor interakce a mocenských vztahů mezi místními komunitami a politickými subjekty vyšší úrovně odhaluje celou řadu vztahů. Někdy jsou vztahy mezi oběma stranami pouze nominální (ustavené jen formálně), ať již z důvodu nedostatečných zdrojů, malého zájmu či chybějící odvahy. Jindy mají vztahy povahu predátorskou, kdy jsou jedinci z komunity nuceni odevzdávat úplaty za ochranu před ostatními. Těmito vztahy trpí převážně nespravované komunity (komunity politickými subjekty nerozpoznané, bez vlastní podpory a řízení) složené z nevidovaných jedinců jako jsou například obyvatelé slumů či bezdomovci. Dalším typem vztahů je nepřímá vláda, která ponechává lokálním komunitám autonomii ve správě jejich vnitřní záležitostí, dokud nedojde k porušení některých důležitých principů; externí záležitost komunity jsou pak spravovány centrální autoritou. V komunitách se také setkáváme s nucenou integrací, kdy jsou místní instituce denunciovány, označeny za zločinecké, zastaralé, primitivní či konfliktní z pohledu hodnot centrální autority a jsou násilně nahrazeny (např. vytlačování amazonských kmenů žijících loveckým a sběračským stylem života kolonizátory či soukromými podnikateli). Zaměření na záležitosti spojené s třídami, statusem, s hierarchií či s mocí (schopnost neformálně ovlivnit chování lidí, nezávisle na jejich přání) otevírá relační vhledy do fungování a dynamiky komunit. Příkladem je přístup ke strategickým informacím a zdrojům, jako je práce, licence apod. Boj o moc a zdroje probíhá pomocí mechanismů politiky na lokální úrovni, speciálních druhů politických struktur, které jsou částečně regulované a částečně nezávislé na větších politických strukturách (L. Brunt, 2011, s. 84–85).

V souvislosti s výzkumy komunit v Yankee City ve čtyřicátých letech 20. století byly objeveny neformální uzavřené skupiny uvnitř komunit, které dostaly pojmenování kliky. Kliky jsou „neformální sdružení lidí, mezi nimiž existuje určitý stupeň vědomí skupiny a důvěrnosti a v nichž byly stanoveny určité normy chování skupiny“ (Warner & Lunt 1941, s. 32). Jde o soukromé skupiny v rozsahu dvou až třiceti nepříbuzných členů, které pomáhají zařadit lidi do společnosti pomocí neformálních a přátelských vztahů. Každý člověk může být součástí více klik, čímž vzniká síť vzájemných vztahů integrujících všechny členy komunity (Scott 2000). Kliky prosazují často nátlakovými postupy vlastní zájmy, neřídí se psanými pravidly, ale vnitřními vztahy mezi členy, kteří se všichni

navzájem znají a vzájemně se podporují. Mocenská úloha klik odhaluje vnitřní hierarchii komunity (Brunst 2001, s. 85).

Z těchto zjištění lze odvodit zejména tezi, že v zájmu pozornosti komunitních knihoven by měly být zvláště marginalizované a okrajové komunity, vyloučení, knihovnickými službami neobsluhovaní lidé, obecně neuživatelé knihoven, stojící mimo ekonomické a politické zájmy, často sociálně neviditelní.¹⁵ I v České republice najdeme společenství žijící na okraji společnosti a v ghettech (nespravované komunity), stejně jako např. skupiny občanských či ekologických aktivistů kriminalizovaných a perzekuovaných oficiální mocí podobně jako v případě amazonských kmenů v příkladu výše.

Komunitní pohled lze obrátit i k odborné komunitě knihovníků a identifikovat rozpory mezi pravidly, zákony, standardy a normami, vyžadovanými vládou, profesní organizací SKIP či dalšími politicky aktivními subjekty, a jejich ohýbáním, přízpusobováním a aplikací knihovnický v praxi. Že mocenský boj o zdroje se nevyhýbá ani českým knihovnám, dokládá ve svých studiích A. Lass (1999; 2000), který ho popsal v rámci analýzy mikropolitiky českého knihovnictví. K odhalování klik a frakcí slouží analýza sociálních sítí, založená na mapování lokálních struktur či sítí komunit (Scott 2000; Börner et al. 2008; de Moor, 2017).

3 Sociální inovace

Téma sociálních inovací dnes již tvoří – podobě jako fenomén komunity – rozsáhlý rezervoár vymezení, interpretací, přístupů a v neposlední řadě lidských, komunitních i organizačních příběhů. Nicméně pojem si dokázal ve srovnání s komunitou udržet silnější významovou a metodickou sevěřenost, a to navzdory tomu, že je používán v různých souvislostech, napříč vědními obory a společenskými sektory (Rueede & Lurtz 2012; Phillips et al. 2015). Sociální inovace jsou ze své podstaty, ve které najdeme principy občanské participace či aktivismu (Murray, Caulier-Grice & Mulgan 2010), po nejvíce spojovány s neziskovými organizacemi (Mulgan 2006), případně nověji s veřejným sektorem (Bekkers, Tummers, & Voorberg 2013). Ideově blízko mají k sociálnímu podnikání, které lze od našeho konceptu velmi zjednodušeně odlišit tak, že sociální inovaci odepřeme ambici typickou pro jakýkoliv druh podnikání – generovat zisk (Phillips et al. 2015).

Pod označením „sociální inovace“ si lze představit široké spektrum počínů od jednorázové aktivity přes programovou činnost až po komplexní službu. D. Rueede s K. Lurtz (2012) vytvořili na základě analýzy odborné literatury sedm kategorií definic sociální inovace. Každá z kategorií postihuje určitý aspekt povahy sociální inovace. Níže (tab. 1) vybíráme z jejich studie příklady definic, které vnímáme jako potenciálně relevantní pro úvahy o sociálních inovacích v prostředí knihoven.

Sociální inovace ve veřejném sektoru je podle Bekkerse s kolegy (2013, s. 13) orientována na uspokojení sociálních potřeb (1), otevřená procesu spolupráce (2), zásadně měnící vztahy mezi stakeholdery (3), přesahující intencí, formou i obsahem technologickou inovaci (4), vyrovnávající se s prostředím, pro něž je typické rozdělování a přerozdělování veřejných zdrojů (5).

Sociální inovace se významně odlišují od jiných přístupů, které lze pro řešení sociálních problémů či posílení životní spokojenosti využít. Jsou spoluvytvářeny

¹⁵ Zde je třeba podotknout, že zatímco zkoumání informačních potřeb uživatelů je zvláště ve světě poměrně běžné, studie informačních potřeb neuživatelů knihoven je vzácné.

Tab. 1 Definice sociálních inovací dle kategorií

Kategorie	Vybraná definice
(1) Sociální inovace dělají něco dobrého pro společnost	„Sociální inovace mohou být šířeji popsány jako vývoj nových konceptů, strategií a nástrojů, které podporují skupiny v dosažení objektivního zlepšení jejich života“ (Dawson & Danie, 2010, s. 10). „Sociální inovace popisují procesy vytváření, šíření a přijímání nových služeb nebo organizačních modelů, ať již v neziskovém, veřejném nebo soukromém sektoru. (...) Sociální inovace jsou inovace, které jsou společenské jak ve svých záměrech, tak ve svých prostředcích. Konkrétně definujeme sociální inovace jako nové myšlenky (produkty, služby a modely), které současně reagují na sociální potřeby (účinněji než jiné alternativy) a vytvářejí nové společenské vztahy nebo spolupráci“ (Social Innovation eXchange (SIX) and Young Foundation 2010, s. 17–18).
(2) Sociální inovace mění sociální praxi a struktury	„Změny kulturních, normativních nebo regulačních struktur společnosti, které zvýší kolektivní zdroje alepší ekonomickou a sociální výkonnost“ (Heiskala 2007, s. 74).
(3) Sociální inovace přispívají ke komunitnímu rozvoji	„Sociální inovace se týká uspokojování základních potřeb a změn ve společenských vztazích (...)“ (Moulaert 2010, s. 10).
(4) Sociální inovace reorganizují pracovní proces	„Sociální inovace se zabývá aplikací nových společenských vzorců interakce, což znamená v organizačním kontextu hledání nových cest spolupráce mezi lidmi, kteří pracují a komunikují v organizacích (...)“ (Holt 1971, s. 235–236).
(5) Sociální inovace propojují technologické inovace s kulturním významem	„Sociální inovace může být chápána jako proces, ve kterém jsou uváděny do sociálního systému nové významy“ (Cova & Svanfeldt 1993).
(6) Sociální inovace jsou hybatelem změn v sociální práci	Sociální inovace lze chápat jako „řízený proces změny, podporovaný všemi zainteresovanými (...) lidmi, který provádí významnou změnu ve stávajících strukturách a podmínkách sociálního systému (...)“ (Maelicke 1987, s. 12).
(7) Sociální inovace k inovování využívají digitální konektivitu	Bez explicitního vymezení. Téma sociálních sítí jako hybatele společenských změn.

designováním (Murray, Caulier-Grice & Mulgan 2010), což umožňuje reagovat na specifické potřeby a zvyšuje jejich kapacitu transformovat sociální situaci (např. ovlivnit pozici sociálně vyloučených). Pro zakončení tohoto procesu jsou využívány metodiky, které designéry provádějí jednotlivými fázemi. Jde o soubor technik a postupů vedoucích od identifikace a zkoumání problému k implementaci a evaluaci jeho řešení. Příkladem etablované designérské metodiky je HCD (tj. Human-centered design) od IDEO (2013). Klíčovým faktorem úspěchu je zapojení koncových příjemců (uživatelů) přímo do procesu designování. Kromě „přisvojení“ inovace (služby) tak lze využít zkušeností, myšlenek, hodnot, vztahů a znalostí o problému a jeho řešení, které mohou do designu vložit pouze uživatelé dané služby (Mulgan 2006). V designérském

procesu lze upravit (re-designovat) již existující službu a přizpůsobit ji tak uživatelské realitě nebo vytvořit zcela novou službu, která bude na potřeby uživatelů „nastavena“ od začátku (tamtéž). Metodologii zaměřenou na veřejné knihovny vytvořil A. de Moor (2017). Staví na participativním mapování, které knihovnám pomáhá identifikovat konkrétní klíčové stakeholdery. Knihovna podle A. de Moora (tamtéž) plní funkci mediátora či facilitátora, který v lokálním prostředí sociální inovace „umožňuje“, nemusí je tedy sama přímo produkovat. Další metodikou upravenou speciálně pro knihovny je *Design thinking for libraries*, taktéž z dílny IDEO (2015), či Libdesign z KISKU (2016). Zprávu o designování sociálních inovací pro komunity z vyloučených městských čtvrtí podávají dánští knihovníci (Delica & Elbeshausen 2013), kteří podporovali vznik místní inovativní komunity, aby aktivizovali obyvatele postižené exkluzí, s akcentem na integraci různých etnicit. Veřejné knihovny pak nabízely služby jako vzdělávání v oblasti inovací (vzdělávací centrum), platformu pro budování a rozvíjení kontaktů a spolupráce mezi lokálními aktéry (komunitní centrum), přizpůsobení kulturních programů, fondů a služeb aktuálním potřebám místních etnických menšin tak, aby všechny tyto skupiny mohly knihovnu efektivně využívat a cítily se v ní komfortně (komunitní práce).

S tématem sociálních inovací úzce souvisí již výše zmíněný fenomén spoluprorby (co-creation) a koprodukce (co-production) ve veřejném sektoru, který zkoumal W. H. Voorberg, V. J. J. M. Bekkers a L. G. Tummers (2014). Autoři se zabývali především faktory, jež rozhodují o tom, zda bude spolupráce občanů s veřejnými institucemi úspěšná. Dospěli k závěru, že na straně organizace hraje klíčovou roli to, zda je organizace na občanskou participaci připravena, což určili na základě toho, že: (1) neexistuje přílišná administrativní zátěž, (2) panuje otevřený postoj k občanské účasti, (3) jsou stanoveny jasné podmínky spolupráce a existují transparentní pobídky, které ústí v situaci „win/win“ (4). Na straně občana pak hraje roli, zda je informován a cítí se být „spoluvlastníkem“ vytvářeného (5), charakteristiky občana jako vzdělání, hodnoty, rodinný stav (6) nebo úroveň sociálního kapitálu (7) (tamtéž, s. 10). Tyto poznatky jsou pro komunitní knihovnu jako veřejnou instituci, která usiluje o zapojení uživatelů do designování svých služeb, směrodatné.

Pro naše úvahy se hodí jednoduchá definice z českého prostředí, s níž pracuje Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (Kadeřábková & Saman, 2013, s. 4) v rámci Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost: „sociální inovace (tj. inovace sociální v účelu i prostředcích jejich dosažení) představují ve stávajícím pojetí nové a oproti dostupným alternativám lepší řešení (tj. účinnější, efektivnější, udržitelnější, spravedlivější), která naplňují naléhavé sociální (resp. společenské) potřeby a zároveň vytvářejí nové sociální vztahy nebo spolupráce. Sociální inovace mohou zahrnovat nové produkty, procesy, služby, organizační uspořádání, technologie, ideje, regulace, institucionální formy, funkce a role, sociální hnutí a další formy řešení sociálních potřeb“.

- V komunitní knihovně by pak sociální inovace mohla vypadat například jako
- služba, program, setkání či aktivita, které řeší sociální problém komunit, jež knihovna obsluhuje, přičemž využívá svého potenciálu propojovat lidi v „neutrálním“ přívětivém prostoru a navazovat spolupráci s dalšími organizacemi (např. spolky, církve, podnikatelé v obci);
  - interní změna procesu, která umožňuje službu (např. proces akvizice, do něhož vstupují uživatelé);
  - interní transformace organizace, knihovny, kde jsou uplatňovány sociální inovace vůči knihovníkům (např. sociální podpora v obtížných životních situacích, zvyšování životní spokojenosti díky zlepšování pracovního prostředí apod.).

4 „Sociální“ a „komunitní“ v komunitní knihovně: revitalizace představy

Po stručném představení konceptů komunity, komunitní knihovny a sociální inovace přistupme nyní k hledání jejich průniku. Úvahy jsou vedeny snahou poukázat na významné konsekvence vyplývající z integrace konceptů. Tabulka 2 sumarizuje první

Tab. 2 Rámcový model komunitní knihovny

Koncept	Funkce v modelu	Stěžejní charakteristiky konceptu uplatněné v modelu	Revitalizovaná představa komunitní knihovny
Sociální inovace	modul	<ul style="list-style-type: none"> • vytvářena v procesu designování • schopna účinně a flexibilně reagovat na komunitní potřeby • lze hodnotit její dopady • orientována na řešení konkrétních sociálních problémů a/nebo posílení „dobrého bytí“ 	<ul style="list-style-type: none"> • je budována „modulárně“ za použití jednotlivých sociálních inovací • podílí se na řešení sociálních problémů a posilování životní spokojenosti • stává se angažovaným aktérem komunitního života • disponuje perspektivou a nástroji pro uplatňování komunitního principu v různých typech služeb (tradiční i „měkké“)
Komunita	uživatel	<ul style="list-style-type: none"> • přirozený sociální fenomén vyznačující se rozmanitostí • rozmanitost druhů • přirozeně zahrnuje také neuživatele knihovny • bezprostřední přítomnost sociálně vyloučených a vyloučením ohrožených v komunitách • zvyšuje dopad sociálních inovací (integrace komunit sociálně vyloučených zvyšuje jejich životní spokojenost a blahobyt celé společnosti) • lze ji identifikovat, charakterizovat, zjišťovat její potřeby a hodnotit její zdraví 	<ul style="list-style-type: none"> • konkrétní komunity jako uživatelé komunitní knihovny (resp. sociálních inovací) • precizování představy komunitní knihovny • knihovna může adekvátně reagovat na specifické potřeby různých komunit • komunitní přístup zvyšuje potenciál knihovny oslovit neuživatele, sociálně vyloučené jednotlivce i celá společenství „na okraji“ (např. sousedská komunita ve vyloučených lokalitách)
Komunitní knihovna (konvenčně pojatý koncept)	kompozice (syntax)	<ul style="list-style-type: none"> • nese v sobě princip rovného přístupu a inkluze • disponuje silnou tradicí v knihovnictví 	<ul style="list-style-type: none"> • navazuje na etablovaný koncept komunitní knihovny • je ideovým rámcem pro zapojování sociálních inovací; zajišťuje legitimitu a kontinuitu jednotlivých aktivit
Komunitní knihovník	správce	<ul style="list-style-type: none"> • designér sociálních inovací • knihovník expert • komunitní aktér • správce poznatků, kontaktů a dobré praxe komunity (knihovník v komerčních organizacích) 	<ul style="list-style-type: none"> • kultivuje kompetenční rámec profese komunitního knihovníka (knihovníka v komunitní knihovně)

návrh rámcového modelu komunitní knihovny, který čerpá z adekvátního výkladu pojmu komunita a současně reflektuje sociálně inovativní perspektivu.

Model je vytvořen na základě úvah nad literaturou. Je nezbytné podrobit jej dalším revizím na základě kontextově citlivého výzkumu v českém prostředí. V této fázi má spíše schematický charakter, kde poznámky k jednotlivým konceptům určují strukturu a směr, kterým je vhodné problematiku dále rozpracovávat.¹⁶

Revitalizovaná představa komunitní knihovny je syčena kvalitami, které díky svým typickým vlastnostem přináší koncept sociální inovace a reflexe teorie komunit. Ideový rámec poskytuje tradice komunitního knihovnictví založeného na rovném přístupu, který zahrnuje princip inkluze.

Sociální inovace v rámci modelu fungují jako konkrétní „moduly“, z nichž lze „stavět“ komunitní knihovnu. Sociální inovace jsou vyjádřeny jako samostatné služby (nové či re-designované), které mohou mít podobu komplexní služby, aktivity či programu. Sociální inovace jsou orientovány na řešení konkrétních sociálních problémů, proto jejich využití zvýší potenciál komunitní knihovny reálně a pozitivně ovlivnit stav komunit a tím zmírnit problémy jejich členů a posílit jejich životní spokojenost.¹⁷ Sociální inovace zde také zastává funkci agenta komunitního principu pro rozšiřující i klasické informační a knihovnické služby. Tento úkol mohou sociální inovace naplňovat díky tomu, že jsou vytvářeny v procesu designování na základě metodik zjišťujících a zohledňujících specifické potřeby uživatelů. Cesta k naplňování původně vágní vize komunitní knihovny se stává při využití „modulárního principu“ jasnější, opírá se o spolupráci a transparentní metodické postupy. Metodiky provádějí knihovnu komplexním a nestrukturovaným sociálním prostředím, které nelze dostatečně analyzovat pouze na základě subjektivní zkušenosti knihovníka, a vybízí k hledání odpovědí na zásadní otázky (např. Proč a pro koho tuto aktivitu vymýšlíme a realizujeme? Dává knihovna uživatelům to, co potřebují? Je vhodné tuto aktivitu proměnit, nebo i zcela opustit?). Přitom se „měkké“ aktivity¹⁸ stávají více činnostmi založenou na důkazech, jelikož komunitní služby lze iterovat a hodnotit (Murray, Caulier-Grice & Mulgan 2010). Jak už bylo naznačeno výše, sociální inovace mohou posílit komunitní princip nejen ve vzdělávacích, kulturních a sociálních programech knihoven, ale také v „tvrdém jádru“ služeb jako je půjčování dokumentů. Tak sociální inovace naváží na aplikaci komunitních principů v oblasti klasifikace a organizace poznání, jak ho reprezentuje doménová analýza (Stodola 2012, Bawden & Robinson 2017, s. 131–147).

S přijetím komunitního principu knihovna mění svou „rozlišovací“ schopnost: od individuálního uživatele směrem k různorodým formám společenství. Pracuje s vědomím, že komunitní prostor její uživatele v mnoha aspektech formuje v pozitivním i negativním ohledu,

¹⁶ Komunitního knihovníka odlišujeme od knihovníka v komunitní knihovně. Komunitního knihovníka považujeme za plnohodnotnou profesní sub-specializaci, jež v knihovně přímo garantuje a rozvíjí příslušné komunitní aktivity, partnerství apod. Knihovník v komunitní knihovně má v rámci vlastní sub-specializace samozřejmě na rozvoji komunitního principu vždy také podíl – představme si např. akvizitéra, který uplatňuje hlas společenství při budování fondu.

¹⁷ To ostatně otevírá odlišnou perspektivu pro téma hodnocení společenského přínosu knihoven. Literatura (srov. Wolff & Levy 2004) nabízí řadu modelů s indikátory pro posuzování kvality života, na něž lze navázat a vytvořit metodologii vystavěnou na sociálních inovacích a komunitách (připomeňme, že obojí ovlivňuje sociální problémy a spokojenost), která by knihovnám poskytla nové podklady pro obhajobu komunitních služeb a aktivit v kontaktu se zřizovateli, při fundraisingu apod.

¹⁸ „Měkkými aktivitami“ zde máme na mysli zejména ty, u nichž je nezbytné měřit a vyhodnocovat změny hodnot, postojů, znalostí, povědomí, vztahů. Jsou často spojeny s „měkkými dovednostmi“ jako kritické myšlení, schopností vytvářet vztahy a sítě, tvořit, rozumět humoru a metaforám apod.

a komunitní přístup je účinným nástrojem pro získání vhledu do sociálních struktur a fenoménů, které jinak zůstávají skryty. Zohlednění komunity může knihovně také umožnit oslovit neuživitele (např. prostřednictvím jejich komunity) a sociálně vyloučené jedince (např. vytvářením zájmových či podpůrných komunit, jež jsou nápomocné při hledání práce, využívání technologií, nebo jsou ochranou minoritní kultury). Důležitým přínosem adekvátního pojetí konceptu komunity je skutečnost, že knihovny mají možnost komunity existující v jejich okolí identifikovat, charakterizovat je a analyzovat jejich informační potřeby, případně hodnotit i jejich zdraví (Levinson & Christensen 2003). Vybudovaná hustá síť knihoven a jejich stakeholderů je otevřenou příležitostí pro komunitní knihovny, které využitím mapování a analýzy sociálních sítí mohou zesilovat komunitní efekt, sdílet dobrou praxi sítí knihoven a šířit benefity sociálních inovací mezi širokou populací. Knihovny se navíc dostávají k dalším nástrojům a metodám, které umožňují rozvíjení takového portfolia služeb, které uživatelé skutečně potřebují. Především si však knihovna jasně stanovuje, komu své služby vlastně nabízí mimo své tradiční uživatele; nepracuje již pouze a převážně s představovanými komunitami či s lokálně pojatou komunitou, ale rozšiřuje svůj repertoár i o další společenství a tím se dostává blíže k sociální realitě a potřebám uživatelů.

Model také poukazuje na související oblast profesní, kde si lze klást otázky ve dvou oblastech. V první oblasti je nutné definovat, jak by měl být knihovník v komunitní knihovně kompetenčně vybaven. V rámci naznačeném konceptu komunity a sociální inovace jsou obrysy tohoto problému zřetelnější. Objevuje se zde požadavek na schopnost uplatňovat designové myšlení, spravovat komunitu a orientovat se v informačních a knihovnických službách. Druhá oblast poukazuje na nutnost rozvíjet tuto profesní specializaci společně v odborných komunitách, na základě sociálního učení, zaznamenávání, ukládání, sdílení a zprostředkování znalostí, praktik a zkušeností. Tato osobní žitá zkušenost s příslušností k (odbornému) společenství může u knihovníků posílit jejich porozumění komunitnímu principu, který mají možnost využít při práci s uživatelskými komunitami.

Rámcový model komunitní knihovny je dále třeba rozvíjet, rozpracovávat a ověřovat. Knihovny mohou využít precizované metodiky identifikace komunit a analýzy komunitních potřeb, včetně informačních potřeb a informačních praktik. Kupříkladu ve studii T. Protivinského a kolegů (2015) lze snahu jednotlivých knihoven o vyrovnání se s těmito výzvami pozorovat, nicméně o plošném soustavném metodickém přístupu k plánování a evaluaci komunitních a sociálních aktivit nyní nelze hovořit. Systematickou pozornost je třeba věnovat rozvoji a nasazení sociálních inovací v knihovních službách, stejně jako správě již identifikovaných komunit a kurátorství jejich sociálního a znalostního kapitálu. S tím souvisí i vytvoření či využití nástrojů a postupů pro měření a evaluaci kvality, efektivity a užitečnosti knihovních komunitních služeb, společně s podporou jejich využití pro advokacii knihovny (ochrana knihovny a přesvědčování o její přínosnosti) před zřizovatelem, ale také před samotnými komunitami, včetně odborné komunity knihovnické. Odborníci v rámci projektu Sociální inovace v knihovnách při Kabinetu informačních studií a knihovnictví na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně rozvíjejí metodiku pro inkubátory (intenzivní série workshopů), v nichž by mohli knihovníci za podpory mentorů – designérů navrhovat sociálně inovativní služby zaměřené na komunitní rozvoj a inkluzi (Zbiejczuk Suchá et al. 2018). Vztahy a vazby v propojující se komunitě jsou vizualizovány v analytickém programu KUMU, který pomáhá zachytit vývoj odborné komunity a může v rukách komunity sloužit k jejímu řízení a rozvoji (de Moor 2016). Z. Ježková (2015) příhodně konstatuje, že koncept komunitní knihovny modeluje knihovnu jako místo „které by bylo schopné aktivizovat lidi a kde by v neformálním a povzbuzujícím prostředí docházelo k přirozeným kontaktům lidí i k cílenému začleňování jedinců do širší vztahové struktury lokální komunity.“ Z řady podnětů a příležitostí k dalšímu rozvoji komunitního knihovnictví, které jsme se pokusili v tomto textu nabídnout, plyne, že koncepty komunity a sociální inovace spolu s designovým

myšlením představují významný zdroj impulsů, který může představu o „komunitním“ a „sociálním“ v komunitní knihovně zásadně proměnit, rozvinout a precizovat.

Redakce nezasahovala do způsobu citování v tomto článku.

Použitá literatura

ALA, 1996–2018a. Impact on Community Development. ALA: American Library Association. [cit. 2018-01-26]. Dostupné z: <http://www.ala.org/tools/research/librariesmatter/impact-community-development>.

ALA, 1996–2018b. Libraries Transforming Communities. ALA: American Library Association. [cit. 2018-01-26]. Dostupné z: <http://www.ala.org/tools/librariestransform/libraries-transforming-communities>.

ANON., 2001. Zákon č. 257 ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2001, částka 98, s. 5683–5688. Dostupné z: <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb01257&cd=76&typ=r>.

ANON., 2016. *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020*. Dostupné z: <http://files.ukr.knihovna.cz/200000226-bbd23bcca2/Koncepce.pdf>.

ANDERSON, B., 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

BARNETT, A., 2002. *Libraries, Community, and Technology*. Jefferson: McFarland & Company.

BAWDEN, D. & L. ROBINSON, 2017. *Úvod do informační vědy*, Doubravník: Flow.

BAUMAN, Z., 2007. *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Reprinted, Cambridge: Polity Press.

BEKKERS, V. J. J. M., L. G. TUMMERS & W. H. VOORBERG, 2013. *From public innovation to social innovation in the public sector: a literature review of relevant drivers and barriers*. Rotterdam: Erasmus University Rotterdam [cit. 2018-01-10]. Dostupné z: <http://lipse.org/userfiles/uploads/From%20public%20innovation%20to%20social%20innovation%20in%20the%20public%20sector.pdf>.

BELL, C. & H. NEWBY, 1971. *Community studies: an introduction to the sociology of the local community*, London: G. Allen and Unwin.

BENDER, T., 1978. *Community and social change in America*. New Brunswick: Rutgers University Press.

BLACKSHAW, T., 2010. *Key Concepts in Community Studies*, London: SAGE.

BÖRNER, K., S. SANYAL & A. VESPIGNANI, 2008. Network science. *Annual Review of Information Science and Technology*, **41**(1), pp. 537–607 [cit. 2018-01-10]. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1002/aris.2007.1440410119>.

BRADLEY, G., 2006. *Social and Community Informatics: Humans on the Net*, London: Routledge.

BRUNT, L., 2001. Into the Community. In *Handbook of ethnography*. Thousand Oaks, Calif.: SAGE, pp. 80–91.

CAPURRO, R., 2008. Intercultural Information Ethics. In *The Handbook of Information and Computer Ethics*. Hoboken: Wiley, pp. 639–665.

CAVANAGH, M. J., 2017. Are community-managed libraries effective? *Library Management*, **38**(5), pp. 226–236.

CERNIŇÁKOVÁ, E. & HUBATKOVÁ SELUCKÁ, H. (Eds.), 2014. *Rovný přístup – Standard Handicap Friendly: metodická příručka pro práci knihoven s uživateli s postižením*. Praha: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut.

CLARK, D. B., 2011. The Concept of Community: A Re-Examination. *The Sociological Review*, **21**(3), pp. 397–416 [cit. 2018-10-01]. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1467-954X.1973.tb00230.x>.

- CROW, G. P. & ALLAN, G., 2016. Community Types, Community Typologies and Community Time. *Time & Society*, **4**(2), pp. 147–166 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0961463X95004002001>.
- DAY, G., 2006. *Community and everyday life*, London: Routledge.
- DELICA, K. & H. ELBESHAUSEN, 2013. Socio-cultural innovation through and by public libraries in disadvantaged neighbourhoods in Denmark: concepts and practices. *Information Research*, **18**(3) [cit. 2018-02-10]. Dostupné z: http://www.informationr.net/ir/18-3/colis/paperC14.html#_Wp1PlbjN7lc.
- de MOOR, A., 2016. Community mapping with Kumu: making sense of your community network: Collaborative sensemaking. In *Making CommunitySense* [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: <https://makingcommunitysense.net/2016/06/19/community-mapping-with-kumu-making-sense-of-your-community-network/>.
- de MOOR, A., 2017. CommunitySensor: towards a participatory community network mapping methodology. *The Journal of Community Informatics*, **13**(2), pp. 35–58 [cit. 2017-11-22]. Dostupné z: <http://ci-journal.net/index.php/ciej/article/view/1382/1254>.
- de MOOR, A. & R. van den ASSEM, 2013. Public Libraries as Social Innovation Catalysts. In *Proc. of the 10th Prato CIRN Conference: „Nexus, Confluence, and Difference: Community Archives meets Community Informatics“*. Prato, Italy, Oct 28–30 2013.
- DENT V. F., GOODMAN, G. & KEVANE, M., 2017. Rural Library Services in African Countries: History, Development, and Characteristics. Hershey: IGI Global.
- EDWARDS, J. B., ROBINSON, M. S. & UNGER, K. R., 2013. *Transforming Libraries, Building Communities: The Community-Centered Library*. Lanham: Scarecrow.
- ESS, Ch., 2013. *Digital Media Ethics*, Oxford: Wiley.
- FEURSTEIN, K., A. HESMER, K. A. HRIBERNIK, K. D. THOBEN & J. SCHUMACHER, 2008. Living Labs: A New Development Strategy. In *European Living Labs: a new approach for human centric regional innovation*. Berlin: Wissenschaftlicher Verlag Berlin, pp. 1–14.
- FILLIP, B. & D. FOOTE, 2007. Making the Connection: Scaling telecenters for development. Washington: Information Technology Applications Center.
- FISHER, K. E., 2009. Information Grounds. In *Theories of Information Behavior*. Medford, N.J.: Information Today, pp. 185–190.
- FOBEROVÁ, L., 2015. Komunitní prostředí pro veřejné knihovny – pojmová mapa. In *Knihovna pro všechny: Sborník ze semináře konaného ve dnech 12.–13. 5. 2015 v Městské knihovně Havířov*. Ostrava: Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, pp. 38–51 [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: https://www.svkos.cz/data/soubory/2015_knihovnaprovsechny.pdf.
- FURMAN, G. C., 2004. The ethic of community. *Journal of Educational Administration*, **42**(2), pp. 215–235 [cit. 2018-01-26]. Dostupné z: <http://www.emeraldinsight.com/doi/10.1108/09578230410525612>.
- GOLDHAGEN, S. W., 2013. Third places: The revolution at your community library. *New Republic*, **244**(3), pp. 53–57.
- GRODZINSKY, F. S. & M. J. WOLF, 2008. Ethical Interest in Free and Open Source Software. In *The Handbook of Information and Computer Ethics*. Hoboken: Wiley, pp. 245–271.
- GURSTEIN, M., 2007. What is Community Informatics (and Why Does It Matter)? Milan: Polimetrica.
- GURSTEIN, M., 2014. Beyond Access: Libraries Are the New Telecentres. *The Journal of Community Informatics*, **10**(1) [cit. 2018-02-13]. Dostupné z: <http://ci-journal.net/index.php/ciej/article/view/1078/1073>.
- HAVLOVÁ, J., 2003. Komunitní knihovna. In *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)*. Praha: Národní knihovna ČR. [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/BNYLLBB3SD87X8NNF2QP9SB64BVENT6M7FV66IS3UD59H6RFS2-39841?func=find-b&find_code=WTD&x=0&y=0&request=komunitn%C3%AD+knihovna&adjacent=N#tail.

- HILLENBRAND, C., 2005. A Place for All: Social Capital at the Mount Barker Community Library, South Australia. *Australasian Public Libraries and Information Services*, **18**(2), pp. 41–58 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <https://search.informit.com.au/documentSummary;dn=005142107280428;res=IELHSS>.
- HILLERY, G. A., 1955. Definitions of Community: Areas of Agreement. *Rural Sociology*, **20**(2), pp. 111–123.
- HOLT, L. E. & G. E. HOLT, 2010. *Public Library Services for the Poor: Doing All We Can*. Chicago: American Library Association.
- HOROWITZ, D., 1997. Homeless can connect on own Web site. *The San Francisco Examiner*, p. A-3. [cit. 2018-02-14]. Dostupné z: <https://www.sfgate.com/news/article/Homeless-can-connect-on-own-Web-site-3127210.php>.
- IDEO, 2013. Design Kit: The Human-Centered Design Toolkit. [?], IDEO LP.
- IDEO, 2015. Design thinking for libraries: A toolkit for patron-centered design. [?], IDEO LP.
- IFLA., 2017. Public Libraries Section. *IFLA* [cit. 2018-01-26]. Dostupné z: <https://www.ifla.org/public-libraries>.
- IFLA., 2018. IFLA MetLib Conference 2018 in Belgrade – Call for proposals. *IFLA*. [cit. 2018-01-26]. Dostupné z: <https://www.ifla.org/node/22389>.
- JEŽKOVÁ, Z., 2015. Cesta ke komunitní knihovně. *Duha*, **29**(3) [cit. 2018-04-08]. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/cesta-ke-komunitni-knihovne>.
- JIN, L., D. ROBEY, & M. C. BOUDREAU, 2015. The Nature of Hybrid Community: An Exploratory Study of Open Source Software User Groups. *The Journal of Community Informatics*, **11**(1) [cit. 2018-02-13]. Dostupné z: <http://ci-journal.net/index.php/ciej/article/view/980/1140>.
- KADERÁBKOVÁ, A. & S. M. SAMAN, 2013. Příručka pro tvorbu a realizaci inovačních projektů. Centrum inovačních studií VŠEM. Dostupné z: <https://www.esfcr.cz/file/8646>. [cit. 2018-01-26].
- KISK, 2016. Libdesign: Navrhujte lepší služby. Společně s uživateli [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: <http://libdesign.kisk.cz/>.
- KOH, E. & S. W. TWEMLOW, 2016. Towards a Psychoanalytic Concept of Community (I): Consideration of Current Concepts. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, **13**(1), pp. 53–64 [cit. 2018-01-10]. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1002/aps.1424>.
- KOMMONEN, K. H. & A. BOTERO, 2013. Are the Users Driving, and How Open is Open?: Experiences from Living Lab and User Driven Innovation projects. *The Journal of Community Informatics*, **9**(3) [cit. 2018-02-09]. Dostupné z: <http://ci-journal.net/index.php/ciej/article/view/746/1026>.
- KRATOCHVÍL, S., 1979. *Terapeutická komunita*. Praha: Academia.
- LASS, A., 1999. Virtuální knihovny v komunitách našich představ: je v Budoucnosti veřejných služeb i kus minulosti? *Národní knihovna*, **10**(5), pp. 221–227.
- LASS, A., 2000. Managing Delays: The Micropolitics of Time in the Czech and Slovak Automation Projects. In *Library Automation in Transitional Societies: Lessons from Eastern Europe*. New York: Oxford University Press, pp. 345–359.
- LELIÜGIENĚ, I. & J. SADAUSKAS, 2011. Approaches and Typology of the Concept of the Community. *Societal studies*, **3**(4), pp. 1281–1297 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <https://www3.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/view/779/737>.
- LENNING, O. T. & L. H. EBBERS, 1999. *The Powerful Potential of Learning Communities: Improving Education for the Future*. Washington, DC: Graduate School of Education and Human Development, George Washington University.
- LEONARD, A. & A. NGULA, 2015. The role of community libraries in the society: The case of Maxwilli community library. In *Strong Libraries, Strong Societies: The role of Libraries in socio-economic development*. Proceedings of the Namibia Library Symposium. Windhoek Namibia: University of Namibia Library.
- LEVINSON, D. & K. CHRISTENSEN, 2003. *Encyclopedia of Community: From the Village to the Virtual World*. Thousand Oaks: Sage.
- MacINTYRE, A. C., 2004. *Ztráta ctnosti: k morální krizi současnosti*. Praha: OIKOYMENH.

- MacKELLAR, P. H., 2016. *Meeting Community Needs: A Practical Guide for Librarians*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- MADDIGAN, B. & S. BLOOS, 2014. *Community Library Programs That Work: Building Youth and Family Literacy*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- McMILLAN, D. W. & D. M. CHAVIS, 1986. Sense of Community: A Definition and Theory. *Journal of Community Psychology*, **14**(1), pp. 6–23.
- McNICOL, S., 2006. What Makes a Joint Use Library a Community Library? *Library Trends*, **54**(4), pp. 519–534.
- MILTON, J., 2015. *Ztracený ráj*. Praha: Vadim Charkovský. 383 s. ISBN 978-80-260-9007-6.
- MOSCONI, G. et al., 2017. From Facebook to the Neighbourhood: Infrastructuring of Hybrid Community Engagement. *Computer Supported Cooperative Work (CSCW)*, **26**(4–6), pp. 959–1003 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1007/s10606-017-9291-z>.
- MOSTERT, B. J., 1998. Community Libraries: The Concept and its Application – with Particular Reference to a South African Community Library System. *International Information & Library Review*, **30**(1), pp. 71–85.
- MULGAN, G., 2006. The Process of Social Innovation. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, **(1)2** [cit. 2018-02-15]. Dostupné z: <https://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.1162/itgg.2006.1.2.145>.
- MURRAY, R., J. CAULIE-GRICE & G. MULGAN, 2010. *The open book of social innovation*. [?]: Nestr. [cit. 2018-02-02]. Dostupné z: https://www.nesta.org.uk/sites/default/files/the_open_book_of_social_innovation.pdf.
- NEKOLOVÁ, K., 2016. Současný rozvoj interkulturního knihovnictví v ČR. *Bulletin SKIP*, **15**(3) [cit. 2018-01-10]. Dostupné z: http://bulletin.skipcr.cz/bulletin/Bull16_307.htm.
- PATEMAN J. & K. WILLIMENT, 2016. *Developing Community-Led Public Libraries: Evidence from the UK and Canada*. Farnham: Routledge.
- PHILLIPS, W. et al., 2015. Social innovation and social entrepreneurship: A systematic review. *Group & Organization Management*, **40**(3), pp. 428–461 [cit. 2018-02-16]. Dostupné z: <http://eprints.uwe.ac.uk/24436>.
- PONS, V., 1973. The Community in Modern Society. In *Introducing sociology*. Harmondsworth: Penguin Books, pp. 244–279.
- PROTIVÍNSKÝ, T., M. HRUBEŠ, & P. ČÁP, 2015. *Komunitní činnost veřejných knihoven v procesech integrace sociálně znevýhodněných osob: výzkumná zpráva*. Praha: Centrum občanského vzdělávání. Dostupné z: http://ipk.nkp.cz/statistika-pruzkumy-dokumenty/pruzkumy/zprava_sazba_S.pdf.
- RHEINGOLD, H., 1993. *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley.
- RIDINGS, C. M., D. GEFEN, & B. ARINZE, 2002. Some antecedents and effects of trust in virtual communities. *Journal of Strategic Information Systems*, **11**(3–4), pp. 271–295 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0963868702000215>.
- RUEEDE, D. & K. LURTZ, 2012. Mapping the Various Meanings of Social Innovation: Towards a Differentiated Understanding of an Emerging Concept. EBS Business School Research Paper No. 12–03 [cit. 2018-02-08]. Dostupné z: https://papers.ssm.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2091039.
- SCOTT, J., 2000. *Social Network Analysis: A Handbook*, London: SAGE Publication.
- SIMONS, K., J. YOUNG, & C. GIBSON, 2000. The learning library in context: community, integration, and influence. *Research Strategies*, **17**(2–3), pp. 123–132 [cit. 2018-01-09]. Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/3ec1/96bdf0bb12b4c96fcaa86010a3bbc99024bf.pdf>.
- SKIP, 2010-2018. Komunitní knihovna. *SKIP: Svaz knihovníků a informačních pracovníků* [cit. 2018-01-10]. Dostupné z: <http://www.skipcr.cz/odborne-organy/sekce-verejnych-knihoven/skupina-pro-komunitni-aktivitu/komunitni-knihovna>.

Skupina pro komunitní aktivity, 2013. *SKIP: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky* [cit. 2018-01-26]. Dostupné z: <http://www.skipcr.cz/odborne-organy/sekce-verejnych-knihoven/skupina-prokomunitni-aktivity>.

STACEY, M., 1969. The Myth of Community Studies. *The British Journal of Sociology*, **20**(2), pp. 134–147 [cit. 2018-01-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/588525?origin=crossref>.

STODOLA, J., 2012. Individua, sociální sítě a poznání: Možnosti a limity kognitivního a sociálně-doménového paradigmatu v informační vědě a realistický model domény. *Proinflow: Časopis pro informační vědy*, **4**(1), pp. 28–61 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/proinflow/article/view/808/937>.

STULÍK, D., 2003. Stav občanské společnosti v zemích EU a možnosti jejího rozvoje v ČR po vstupu do EU. In *Česká občanská společnost a modely demokracie v 21. století: Sborník statí z mezioborového semináře konaného ve dnech 16. a 17. května 2003 v Krnově*. Opava: Libor Martinek, Literature & Sciences.

ŠEDÁ, M., 2015. Takové divné slovo aneb není steak jako stake. In *Knihovna pro všechny: Sborník ze semináře konaného ve dnech 12.–13. 5. 2015 v Městské knihovně Havířov*. Ostrava: Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, pp. 32–35 [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: https://www.svkos.cz/data/soubory/2015_knihovnaprovsechny.pdf.

ŠMEHLÍK, D. ed., 2014. *K čemu je design služeb?: 10 případovek z veřejné sféry*. Brno: Flow.

TÖNNIES, F., 1963. *Community & Society*, New York: Harper Torchbooks.

USZOK, A. & J. BRADSHAW, 2007. Rapid community of interest (COI) and deployment using KAos and Cmaps. In Pensacola: Florida Institute for Human and Machine Cognition [cit. 2018-02-14]. Dostupné z: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf&AD=ADA473364>.

VÍCHOVÁ, E. et al., 2012. *Komunity, sítě a spolupráce: 20 pohledů pro knihovny*, Brno: Masarykova univerzita.

VOORBERG, W. H., V. J. J. M. BEKKERS & L. G. TUMMERS, 2014. A Systematic Review of Co-Creation and Co-Production: Embarking on the social innovation journey. *Public Management Review*, **17**(9) [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14719037.2014.930505>.

WARNER, W. L. & P. S. LUNT, 1941. *The Social Life of a Modern Community*, New Haven: Yale University Press.

WENGER, E., R. A. McDERMOTT & W. SNYDER, 2002. *Cultivating Communities of Practice: A Guide to Managing Knowledge*, Boston, Mass.: Harvard Business School Press.

WILLIAMS, K. & J. C. DURRANCE, 2008. Social Networks and Social Capital: Rethinking Theory in Community Informatics. *The Journal of Community Informatics*, **4**(3) [cit. 2017-11-22]. Dostupné z: <http://ci-journal.net/index.php/ciej/article/view/465/430>.

WOLFF, E. N. & J. LEVY, 2004. *What Has Happened to the Quality of Life in the Advanced Industrialized Nations?* Cheltenham: Levi Economics Institute.

WRIGHT, S. P., 2004. *Exploring psychological sense of community in living-learning programs and in the university as a whole*. Dissertation. University of Maryland, College Park.

ZBIEJCZUK SUCHÁ, L., ed., 2016. *Designové myšlení pro knihovníky: Příručka pro knihovny zaměřené na uživatele*. Brno: Flow.

ZBIEJCZUK SUCHÁ, L., P. ŠKYŘÍK, & M. BOČKOVÁ, 2018. Koncept inkubátoru a akceleratoru pro podporu sociálních inovací v knihovnách. *Knihovna plus*, **14**(1) [cit. 2018-03-06]. Dostupné z: <http://knihovnaplus.nkp.cz/archiv/2018-01/informace-a-konference/koncept-inkubatoru-a-akceleratoru-pro-podporu-socialnich-inovaci-v-knihovnach#portal-top>.

LORENZ, Michal a Eva VÍCHOVÁ. K pojmu komunitní knihovna: hledání smyslu a uplatnění. *Knihovna: knihovnická revue*, **29**(1), 27–53, ISSN 1801-3252.

